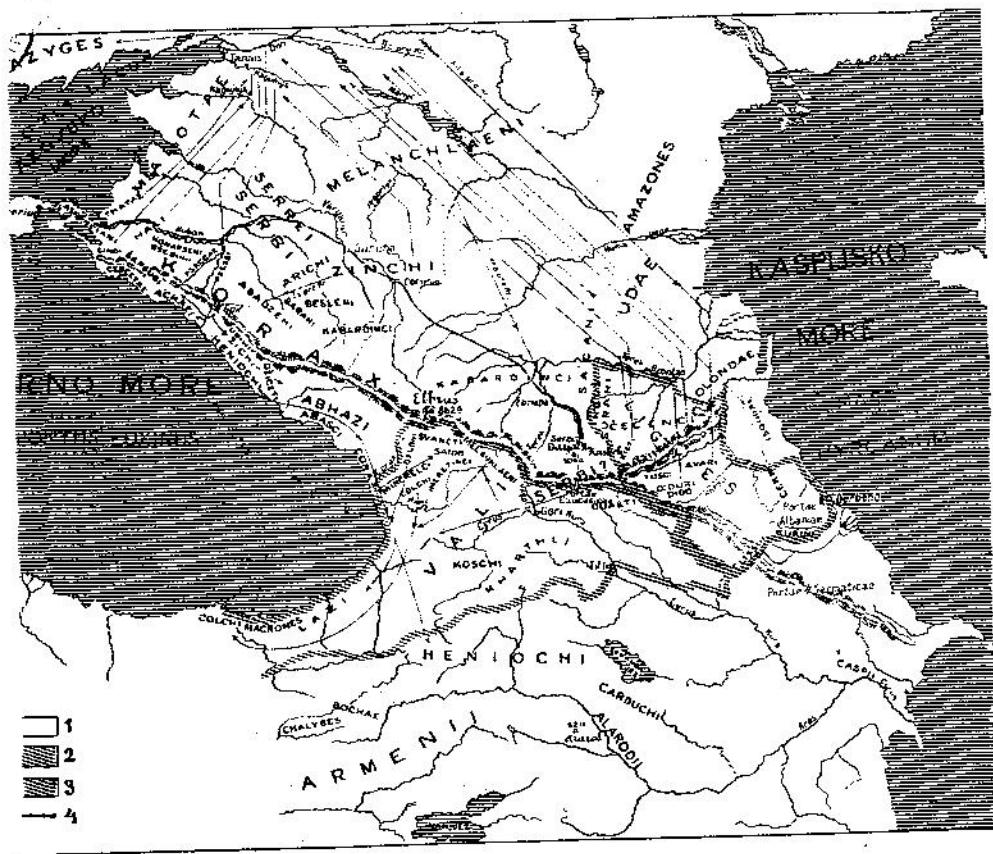

**СРБИ
ПЛИНИЈА
И
ПТОЛОМЕЈА**

ПИТАЊЕ ПРВЕ ПОЈАВЕ
СРБА НА СВЕТСКОЈ
ПОЗОРНИЦИ СА
ИСТОРИЈСКОГ,
ГЕОГРАФСКОГ И
ЕТНОЛОШКОГ
СТАНОВИШТА

ДР НИКО ЖУПАНИЋ

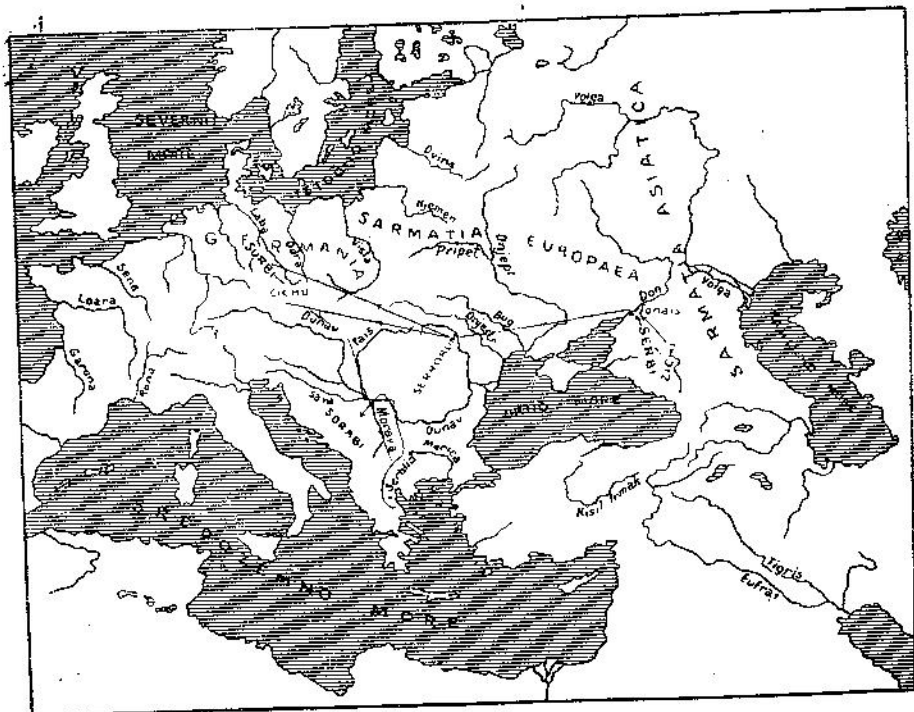
ANTIČKI I NOVI NARODI KAVKAZIJE

SEDIŠTA „KAVKAZACA“ oko godine 1856.

1 — Čerkesko-abhaska skupina; 2 — Gruzinska skupina; 3 — Lezginsko-čečenska skupina.

Crvena slova znače antička imena. Crna slova znače nova imena.

Crvena crta: antički drum od Surube do Kimerijskog Bospora.

Seoba Srba i Čeha iz Kavkazije u srednju Evropu
 Merilo 1 : 35.000.000.

ЗНАЧАЈ ЖУПАНИЋЕВЕ СТУДИЈЕ

Г. Жупанић је, насупрот скептичном становишту већине модерних историчара (Миленхофа, Јиречека, Нидерлеа, Станојевића), покушао да утврди да је народ који Клаудије Птоломеј (географ из II века после Христа) спомиње под именом *Σερβοι*, идентичан са нашим прецима. Поред Птоломеја спомиње још један класичан писац, Плиније Старији (познати полихистор из I века пре Христа), можда Србе. (Мора се напоменути да се лекција *Serbi* не налази у Плинијевим рукописима, већ је то исправка коју је, према наведеном месту из Птоломеја, учинио Хермолаус Барбарус, у своме издању (1492), и која је примљена и у последње, најбоље издање Плинијево, од Карла Мајхова, Лајпциг, 1906). Г. Жупанић је даље, ставио себи у задатак да, у области Азовскога и Црнога мора, ближе одреди крај у коме су ти старински Срби становали, вероватан правац њихових сеоба, па онда, етнички однос њихов према многобројним народима и племенима која се спомињу као њихови суседи (*Cissi* би можда били Чеси) и, што је врло важно, све различите форме у којима се, код старих писаца, јављало њихово име. Најзад, Г. Жупанић је дао и своју етимологију српског имена. Он је тражио објашњење у кавкаским језицима, и нашао да у аворском *Sur* значи "човек", а би је наставак за множину, и према томе *Serbi* значило би првобитно "homines, дружина, племе, народ"

Питања која је Г.Ж. покренуо, врло су тешка и деликатна, и према томе не може се ни очекивати решење које би било потпуно и дефинитивно. У раду има доста несигурних претпоставака, али су такве ствари у палеоетнологији неизбежне, а често и потребне, да би се преко њих могло прећи на сигурнији терен испитивања. Мој је утисак да филолошка критика и *Quellenforschung* Плинија и Птоломеја немају више шта да кажу, и нешто одређеније и сигурније можемо очекивати само од других наука и других метода рада. За сада, Г.Ж. је питање покренуо и поставио на добру основу, и надати се је да ће и други, а пре свију сам Г.Ж. терати ствар даље. Јер у питању је ништа мање него да историју нашег народа обогатимо са неколико векова.

Веселин Чајкановић
(приказ из 1924)

СЛОБОДНА КЊИГА
ИЗДАЊА ВЛАДИМИРА МАКСИМОВИЋА

БИБЛИОТЕКА ИДЕЈЕ
Цивилизацијска утемељавања
и национални развој

Књига 16

др Нико Жупанић
СРБИ ПЛИНИЈА И ПТОЛОМЕЈА

Приређено и прештампао
друго издање

Изворник:
Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу
поводом тридесетогодишњице научног
рада од пријатеља и сарадника (стране 555-589)
Уредио зборник Павле Вујевић

Државна штампарија Краљевине
Срба, Хрвата и Словенаца
Београд, 1924

Главни и одговорни уредник
Владимир Максимовић

Књигу препоручује
Слободан Стојадиновић

Маркетинг и комуникације
Јелисавка Јеличић

Дизајна и опрема
Max Cossacia

Тираж 200 примерака

Штампа Јуниор Београд, 1997

SRBI PLINIJA I PTOLEMEJA

PITANJE PRVE POJAVE SRBA NA SVETSKOJ POZORNICI SA HISTORIJSKOG,
GEOGRAFSKOG I ETNOLOŠKOG STANOVIŠTA

Ishodište srpskog plemena i postanak srpske nacije još je zavijen u tamu. Kod najboljih i najmerodavnijih poznavalaca ranog Srednjeg veka Južnih Slovena, kao što su K. Jireček i S. Stanojević, Srbi nastupaju pod svojim vlastitim imenom tek od početka IX. stoleća posle Hr., kad se prvi put spominju (Sorabi) u ratu Franka protiv panonsko-slovenskog kneza Ljudevita.¹ Ali se po našem mišljenju nosioci srpskog imena i tvorci srpske države i nacije spominju već nekoliko puta pre IX stoleća: na slovenskom severozapadu, u slivu srednje Labe i njene pritoke Sale, u VI i VII stoleću,² kao i u severnoj Kavkaziji za vreme prvih rimskih careva. Kavkaski i polabski Srbi su, istina, rastavljeni od balkanskih daljinom vremena i prostora, no ipak oni stoje po našem mišljenju u uzročnoj vezi sa postankom srpske nacije i države na tlu Ilirika. Zgrada srpske historije stoji danas bez temelja, poduprta izmišljenim kombinacijama kao privremenim potporama, ma da joj se može postaviti istinska i prava osnova. Uzrok tome treba tražiti u naučnom hiperkritičizmu V. Jagića i K. Müllenhoffa, čijim su uticaju podlegli južnoslovenski historičari, a donekle i slavni naučnici K. Jireček i Niederle. Jagić

¹ *Annales regni Frankorum* (Ann. Einh.) ad a. 822: „Exercitus de Italia propter Liudewiticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est, ad cuius adventum Liudewitus Siscia civitate relicta ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur, fugiendo se contulit et uno ex ducibus eorum a quo receptus est, per dolum interfecto, civitatem eius in suam redegit dicionem. (Navedeno u delu: F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Knjiga II, str. 63. Ljubljana 1906. — Н. Жупанић: *Систем историјске антропологије балканских народа*: „Старинар“ Н. Р. III, стр. 52. Београд 1908.).

² U spisu *Vibia Sequestra* „De fluminibus“ iz VI. stoleća stoji: „Albis Suevos a Cervetiis dividit“. (Navedeno u delu L. Niederle, *Slovenské starožitnosti*, di II, str. 69. Praga 1919.). — *Fredegarii Chronicon*, IV, c. 68: Multis post haec vecebus Winidi in Toringia et reliquos vastandum pagus in Francorum regnum inruunt; etiam et Dervanus dux gente Surbiorum, que ex genere Scilavinorum erant et ad regnum Francorum iam olem aspexerant, se ad regnum Samonem cum suis tradedit. (Navedeno u delu: F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev*, I. str. 206. Ljubljana 1903.).

je neprirodnom izlaganjem Konstantina Porfirogenita o dolasku Hrvata Srba na jug odbio svaku vezu između „Belih Srba“ i Srba Ilirika, a K. Jireček nije priznavao kavkaskih Srba Plinija i Ptolemeja. Tih nihilističkih nazora o Srbima u protohistorijskoj dobi drže se još danas historičari uopšte, pa i St. Stanojević u poslednjem izdanju svoje historije srpskog naroda.³ Braneci vesti Konstantina Porfirogenita o dolasku Srba na jug, nadamo se da smo dokazali,⁴ da Jagićeva skepsa nije osnovana i da smo vratili auktoritet carskom piscu, kao što ga mislimo u ovoj studiji vratiti Pliniju i Ptolemeju, u koliko se to tiče Srba.

Prema našem mišljenju Srbi su došli u današnju postojbinu iz „Bele Srbije“ t.j. iz zemlje polabskih Srba, koji su živeli u Saksoniji;⁵ na Labu je pak ime Srbin doneseno iz Kavkazije, jer se tamo Srbi spominju u opšte prvi put u historiji. Ovom prilikom nećemo se baviti historijom dolaska Srba iz Kavkazije u srednju Evropu, već samo prvim konstatovanjem nosilaca srpskog imena.

I. Srbi kod Plinija

Idući hronološkim redom, bavićemo se prvo Plinijem, jer je on živeo i pisao u I stoleću, a zatim Ptolomejem, koji je pisao u II stoleću posle Hrista, za vladavine cara Marka Avrelija 161—180.

C. Plinius Secundus rodio se u severnoj Italiji u gradu Komu (Comum) na Larijskom Jezeru godine 23 posle Hrista, za vlade cara Tiberija. Već u mladosti se posvetio vojničkoj karijeri, učestvovao u ratnim pohodima po Germaniji, zauzimao pod carevima Neronom i Vespazijanom administrativno-politička i vojnička mesta, a pod kraj života bio je zapovednik ratne mornarice u Mizenu kod Napulja. Prilikom provale Vezuva, 79 godine po Hristu, platio je životom svoju prirodnačku radoznalost. Od Plinijevih književnih radova najviše nas zanima prirodnačka enciklopedija *Naturalis Historia* u 37 knjiga, koja se sačuvala i sadrži bezbrojne podatke i izvatke iz grčkih u latinskih pisaca. On je pisao sa namerom da navede sama fakta za praktična uputstva i svrhe, te ponosito beleži, da je sakupio oko 20.000 važnih stvari i oko 2000 pisanih radova, kojima je dodao mnoge dotle nepoznate događaje i predmete, *Naturalis historiae praef. 17: maius meritum esset operis amore, non animi causa, perseverasse et hoc populo Romano praestitisse, non sibi. XX rerum dignarum cura — quoniam, ut ait Domitius Piso, thesaurus oportet esse, non libros —*

³ *Сіаноје Сіанојевић*, Историја српскога народа, Београд 1910.

⁴ N. Županić, *Bela Srbija* Zagreb, 1922. — *Idem*, *Etnogeneza Jugoslovena: (Rad Jugosl. Akademije*, knj. 222, str. 164), Zagreb 1920.

⁵ *Idem*, *Bela Srbija*, 12.

lectione voluminum circiter II quorum pauca admodum studiosi attingunt propter secretum materiae, ex exquisitis auctoribus centum inclusimus XXXVI voluminibus, adiectis rebus plurimis, quas aut ignoraverant priores aut postea invenerat vita.⁶

Koliko su to bogastvo podataka i opširnosti kod Plinija s. jedne strane dobri, toliko imaju i lošu stranu, jer je za pisca bilo teško da svari toliki materijal i proveri pojedinosti a da ne radi brzo i površno.

Između mnogobrojnih od Plinija upotrebljenih radova treba naročito naglasiti tri, koji sačinjavaju kostur njegova geografska rada, a to su: I. karta zemlje od M. Vipsanija Agripe, II. Varonovo (Varo) delo o razudjenosti zemlje zbog mora, koja su prodrla u kontinente, i III. statistički podaci o provincijama rimske imperije. Ovi su izvori toliko proučavani i proveravani, da u glavnom nema više sumnje o njihovoj sadržini i važnosti.⁷ Karta M. V. Agripe dovršena je godine 7. pre Hr. i bila je pristupačna javnosti u jednom rimskom portiku. Pomoću nje je Plinius stvorio pojam o licu zemlje i prirodno je, da se njome često koristio, i kad je izrično spominje i kad je ne spominje. Osim pisanim izvorima iz raznih epoha, Plinije se neki put poslužio i savremenim izveštajima o prilikama nekih mesta i zemalja. Tako se u opisu pontijskih oblasti po svoj prilici koristio vestima i podacima, koje mu je dao Mitridat, pretendent na bosporski presto. Ovaj je, naime, godine 47 i 48 posle Hr. ratovao protiv svoga brata Kotisa, bosporskog kralja i savladan od njega pomoću saveznika Rimljana, došao je u Rim da od cara Klaudija (41—54 po Hr.) moli milost i oprostjenje, a s njime su bili njegovi pratoci koji su zajedno s rimskim oficirima, učesnicima rata, valjda dali Pliniju obaveštenja o istočnom pontiskom primorju i tamošnjim narodima.⁸

Opisujući Kimerijski Bospor i narode na obalama Azovskog mora (Maeotis lacus), Plinije spominje i Srbe [*Naturalis historia*, VI, 19: A Cimmerico accolunt Maeotici, Vali, Serbi, Serrei, Scizi, Gnissi]. Od Kimerija ovamo obitavali su na obali Azovskog mora Meocani (Maeotici), do njih Vali, do Vala Srbi, do Srba Sereji, do Sereja Scizi i na kraju Gnisi. Već na prvi pogled izgleda, da bi prema Pliniju Srbi i njihovi susedi morali biti primorci, samo se pita na kojoj obali, da li na istočnoj, južnoj ili severnoj? Za orijentisanje treba pre svega znati što znači Cimmericum? Sam Plinius opisuje u prethodnoj

⁶ U ovoj se raspravi služim Mayhoffovim najnovijim izdanjem Plinija, koje je priznato kao najbolje: C. Plini Secundi, *Naturalis historiae*, libri XXXVII, post Ludovici Iani obitum recognovit et scripturae discrepantia adiecta edidit Carolus Mayhoff, vol. I, libri I-VI. (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana). Lipsiae MCMVI.

⁷ D. Dellefsen, *Die Anordnung der geographischen Bücher des Plinius und ihre Quellen.* (Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie, herausgeben von W. Sieglin. Berlin 1909. Heft 8, str. II).

⁸ *Idem*, op. c. 113, 114.

glavi kimerijski Bospor i gradove s azijske i evropske strane, jer je po tadašnjem geografskom shvatanju ova moreuzina delila evropski kontinent od azijskog; varoš Kimerium (danas Kerč) nalazila se na krajnjem ušću moreuzine u Azovsko more [Naturalis historia, VI, 18: Ora ipsa Bospori utrimque ex Asia atque Europae curvatur in Maeotim, oppida in aditu (Bospori primo) Hermonasa, dein Cepoe Milesiorum, mox Stratoclia et Phanagoria ac paene desertum Apaturos ultumoque in ostio Cimmerium, quod antea Chimerion vocabatur].

Da bi se sedišta Srba ustvrdila, treba prvo odrediti mesta naroda, koje je Plinije spomenuo na krajnjim krilima, t. j. sedišta Meočana i Gnisa, jer su prema njemu Srbi sedeli negdje u sredini između jednog i drugog krila. Za Meočane se izrično kaže da su živili do grada Kimerija, samo se ne zna u kom su se pravcu od ovoga grada prostirala sedišta njihovih suseda. Južno od Kimerija ne možemo ih tražiti, jer bi ušli u Crno more, a u zapadnom pravcu na poluostrvu Krim, dok bi u istočnom opet Scizi i Gnisi dospeli u gornji sliv reke Kubana i naposljetku, u severnom pravcu, na ušće Dona (Tanais) i tamošnji grad Tanais. Za koji pravac treba da se odlučimo? Svakako za poslednji. Zbog toga moramo postaviti Meočane u oblast ušća reke Kubana (Vardanus, Hypanis) i bližnjeg azovskog primorja, a na sedište Gnisa upućuje sam Plinije, koji gorenavedenu rečenicu o Srbima nastavlja ovako: dein Tanain annem gemino ore influentem incolunt Sarmatae, Medorum, ut ferunt, suboles, et ipsi in multa genera divisi. Od Gnisa dalje stanovali su dakle na donjem Donu Sarmati, narod medijskog t. j. iranskog porekla. Prema tome treba Srbe tražiti negde u sredini između ušća Dona i ušća Kubana, na istočnoj obali Azovskog mora, i to tako da su im na jugu morali biti neposredni susedi Vali a na severu Sereji i do ovih Scizi sa Gnisima.

Ako su ova plemena u istini stanovala na istočnoj obali Azovskog mora, dugoj oko 250 km, ona su po svoj prilici zauzimala zemlju crnomorskih kozaka (Kubansku oblast) u upravnom smislu ruske države. To je otprilike sliv primorskih reka: Karakuban, Kirpili, Beisug (Rombites), Celbas (Theophanius), Kagujejka (Rombites) sa Jejom i Kagalnikom do ušća reke Maniča u Don. Meočani su morali sedeti na poluostrvu Tamanu do Karakubana; severnije, kao bližnji susedi Vali, možda do reke Kirpili; između ove reke i Celbasa po svoj prilici bila sedišta Srba i Sereja (Serrei), dok bi za Scize i Gnise preostao deo primorja između Celbasa i ušća Dona. Spomenuti predeo treba dati Srbima prema Pliniju, ako se strogo držimo njegova teksta, njegova reda nabrajanja, i ako je on tim redom zaista hteo odrediti međusobni geografski položaj navedenih plemena.

Ali ako su Srbi stanovali više u unutrašnjosti, trebalo bi im sedišta pomaknuti od primorja u istočnom pravcu, otprilike oko

vododelnice između čelbasa i Beisuga te Jegorlika, pa bi po tom bili blizu najsevernije okuke Kubana, dakle u njegovom srednjem toku.

Spomenuti susedi Srba kao i red nabiranja treba da se proveriti još i drugim izvorima i radovima, da bi se moglo nešto pouzdanije kazati o postojbini samih Srba.

Meočani (Herodot IV 123, Μαῖῶται; Maeotici: Meja, I, 14) bili su podeljeni na više rodova i za njih kaže H. B. Hannay, da su predstavljali potomke starih Matai-â ili Medijanaca i da su dali ime jezeru.⁹ I ako su se razlikovali od ostalih Sarmata, ipak izgleda, da su bili srodni sa njima.¹⁰ Prema K. Kretschmeru Sarmati su (Σαρμάται, Συρμαῖται) bili skitski narod iranskog porekla, dakle član indoevropske zajednice¹¹. U jeziku Skita (Skuča) javlja se često glas *l*, dok međutim iranski dijalekti ne znaju *l* već samo *r*. Kod Skita se ipak u glavnom sačuvao iranski glasovni sistem. Za Meočane primećuje Herodot da odavno ne govore čisto i dovodi to u vezu s uticajem Amazonaka u čemu mi vidimo etničko mešanje kavkaskih starosedioaca alarodijskog porekla s pridošlim Meočanima indoevropskog porekla, dok linguista Kretschmer ukratko primećuje, da osobenost i nečistoća meotskog govora ukazuje samo na dijalekatsku diferenciju skitskog jezika.

Tamo, gde se u zemlji Sarmata govori o Amazonkama, treba, po našem mišljenju, pretpostaviti naselja alarodijskih Kavkazaca, kod kojih je u porodici vladao matrijarhat, dok je kod Indoevropljana bio uobičajen patrijarhat, — dve institucije, koje su se dijametralno razlikovale u shvatanju porodičnog i socijalnog života. U vreme Herodota Sarmati su sedeli na istoku reke Dona (Tanais), docnije pak nalazimo kod raznih pisaca njihova plemena zabeležena na zapadnoj strani te reke, a to pretpostavlja etničku metastazu oko sredine II. stoleća pre Hr., koja je bila od ogromnog značaja.¹² Herodotova etnološka konstelacija se poremećila i nova narodna imena osvanuše na površini. Geograf Strabo (oko 60 pre Hr. do 20 po Hr.) iz Amazije primetio je i saopštio ovu promenu.¹³ Paleoetnolozi, naročito K. Müllenhoff vide, da se ljudsko more Evrazije prvo zatalasalo u stepama visoke Azije i da su se talasi proširili preko Urala, a mi dodajemo da su udarali najmanje do Karpata i do Visle. Oko 130. godine pre Hr. srušila se baktrijska monarhija, Saki su prodrli u Arahoziju, a u južnoj Rusiji, negde na Dnjepru, ispod Kijeva, spominje već Ptolomej

⁹ Herbert Bruce Hannay, *European and other race origins*, str. 194. London 1915.

¹⁰ PWRE, I^a, 2546 = *Pauly-Wissowa*, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa. I. sq. Stuttgart 1894 sq.; I^a str. 2546.

¹¹ PWRE, I^a, 253; II^a 924.

¹² PWRE, I^a, 2544.

Hune.¹³ Ako ne pre, to od tada *Sarmatia* i *Sarmatae* nisu više etnički, već kolektivni pojmovi, jer pod njima ne možemo shvatiti samo skitske Sarmate nego plemena raznih narodnosti. Izgleda da je isti udar azijskih nomada prema zapadu poremetio i etničke odnose u Kavkaziji: da su narodi sa severnog ravnog dela pritiskali na gorštace, a ovi su opet uzimali na južnu stranu planina, kao što ćemo videti docnije kod provale Zinha (Ziga, Ziha) u primorje Čerkesa i Henioha. Meocane Plinije spominje još na jednom mestu, gde nabroja na severnoj obali Azovskog Mora: Nomade, Antropofage, Sauromate i Esedone i nastavlja da na morskoj obali do Tanaisa stanuju Meocani a za njihovim ledjima Arimaspi [Naturalis historia, IV, 88: Super quos (Agathyrso) Nomades, deinde Anthropophagi, a Buce vero super Maeotim Sauromatae et Essedones at per oram ad Tanaim usque Maeotae, a quibus lacus nomen accepit, ultimique a tergo eorum Arimaspi]. Reka Buce znači valjda današnju Moločnuju vodu. Iz toga vidimo, da je sam Plinije odredio Meocanima jedanput mesto kod Kimerija, a drugi put zapadno od donjeg Dona. Ali pošto kaže da su u pozadini Meocana živeli Arimaspi, prema W. Tomascheku pretci Huna i Turaka u pustinji Gobi (prema drugima jedan narod iz oblasti Urala), nije moguće zamisliti Meocane na severnoj azovskoj obali, jer bi onda njihova pozadina bila severna Rusija i trebalo bi Arimaspe tražiti tamo a ne na istoku, a to bi bilo u protivnosti sa izvorom. Sve nam se čini, da su Meocani stanovali u celom istočnom azovskom primorju, kamo ih obično i kartografi¹⁴ postavljaju, ili da su se morali iseliti iz stare postojbine. Ako su, dakle, Meocani zauzimali celo istočno primorje, onda njihovi susedi spadaju u pozadinu Meocana, a specijalno Srbi u srednji tok Kubana.

Vale u ovom obliku ne spominje osim Plinija, ni jedan izvor na meotskoj obali, već samo *Hale*, koji su bili prema W. Tomascheku¹⁵ jedno skitsko-meotsko pleme. Za unošenje *Vale* u tekst Plinija okrivljuje se Hermolaus Barbarus (1492), koji je prvobitne *Hali Sernis* zamenio sa *Vali Serbi* iz Ptolomeja (V, 8, 13). Ovakvu redakciju odobravaju naučni kapaciteti kao K. Müllenhoff i u najnovije doba K. Mayhoff, čuveni izdavač Plinija. Ali se takvom protiv shvatanju K. Müller u svojim primetbama ka tekstu Ptolomeja tvrdeći, da su *Vali* i *Serbi* živeli na kaspijskoj strani Kavkazije i da je kombinacija spomenutih kritičara geografski malo verovatna. Osim toga i Tabula Peutingeriana iz IV. stoleća po Hr. beleži

¹³ Cl. Ptolemaei Geographiae lib. III. cap. 5, § 10: Μεσαρὸν δὲ Βασσάρων καὶ Παζο-
λαίων Χούνοι καὶ ἐξὸ τῶ ἰδία ὄρη Ἀράβοκοι καὶ Νάβαροι. Edidit C. Müllerus, I, 1. Parisiis
MDCCCLXXXIII.

¹⁴ F. W. Putzger, Historischer Handatlas, bearbeitet und herausgegeben von A. Bal-
damus, E. Schabe u. J. Koch, 37. Auflage. Karta 3. Die alte Welt. Oestlicher Teil. Bielefeld-
Leipzig 1914.

¹⁵ PWRE, VII, 2230.

na tamanskom (Sindijskom) poluostrvu Regio Hale, tako da treba Hale tražiti na močvarnom terenu donjeg Kubana (Vardanus). Na prevlaci između obeju odviraka jezera Aftani sedeli su Tati (Thatai) i kao južni susedi Sindijci.¹⁶

Serbe spominje osim Plinija jedino još Ptolemej u II. stoleću posle Hrista i to između Keraunijskih planina i Volge (Pa), dakle na suprotnoj strani meotske oblasti u području Kaspijskog mora' dosta daleko na severu i već gotovo izvan granica Kavkazije. Hermolai Barbari castigations Pliniana (Romae 1492, 1493) imaju u tekstu *Vali Serbi*; kritičar Detlefsen se odlučio u svom prvom izdanju Plinija za *Hali Sernis*,¹⁷ a u drugom na osnovi uporedjenja starih rukopisa za *Haliserni*.¹⁸ Kao što će se u toku ove rasprave pokazati, ove formalne diferencije ne igraju tako važnu ulogu, i ne mogu ništa promeniti u značenju faktičkih etnoloških prilika.

Serrei. Ovaj oblik je utvrđen na osnovi pregleda i uporedjenja rukopisnih izvora i štampanih izdanja do Janove edicije.¹⁹ Hermolaus Barbarus je mesto Serri uneo Arrechi, i to iz Strabona i Ptolomeja, dok starija izdanja rimskog geografa Pomponija Mele (I, 19), imaju Serri²⁰ i to među plemenima u istočnom crnomorskom primorju: Melanchlaeni, Serri, Syraeces, Colici, Coraxi, Phthirophagi, Heniochi, Achaei, Cercetici, et iam in confinio Maeotidis Sindones. Prema mišljenju K. Kretschmera stanovali su Serri ili južno od reke Kubana, gde se obično spominju Toreti, Ahajci, i Heniohi, ili pak u pozadini Čerkesa (Cercetici), negde na srednjem Kubanu.²¹ No nama se čini da se Kretschmer kod izlaganja nije držao reda, kojim P. Mela nabroja primorska plemena i koja izgleda da odgovaraju faktičnim prilikama. Mela, naime, po našem mišljenju nabroja narode počevši od juga ka severu, ka donjem toku Kubana, gde su živeli Sindoni, i prema tome treba da su bili od onih najviše udaljeni Melanhlani i Serri. Sve govori zato da treba Meline *Serre* tražiti u Kolhidi uz tamošnje Melanhlane, Korakse, Ahejce, Marde, Cercete, Kefalotome. U Plinija se zaista nalazi jedno mesto koje podupire naše mišljenje (Naturalis historia, VI, 15): Subicitur Ponti regio Colica, in qua iuga Caucasi Ripaeos montes torquentur, ut dictum est, altero latere in Euxinum et Maeotium devexa, altero in Caspium et Hyrcanium mare, reliqua litora ferae nationes tenent Melanchlaeni, Coraxi, urbe Colchorum Dioscuriade iuxta fluvium Authemunta nunc deserta,

¹⁶ PWRE, VII, 2232.

¹⁷ D. Detlefsen editionis beroliniensis vol. I. 1866.

¹⁸ D. Detlefsen, Die Geographischen Bücher der Naturalis historia des C. Plinius Secundus. Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie, herausgegeben von W. Sieglin, Heft 9). Berlin 1904.

¹⁹ Jani editionis Teubnerianae vol. I, Lipsiae 1854.

²⁰ PWRE II* 1745.

²¹ PWRE II* 2745.

quondam adeo clara, ut Thimosthenes in eam CCC nationes dissimilibus linguis descendere prodiderit, et postea a nostris CXXX interpretibus negotia gesta ibi sunt qui conditam eam ab Amphito et Techio, Castoris ac Pollucis aurigis, putent, a quibus ortam Heniochorum gentem fere constat. C a Dioscuriade oppidum Heracleum distat a Sebastopoli LXX. Achaei, Mardi, Cercetae, post eos Seraci, Cephalotomi, in intimo eo tractu Pityus oppidum opulentissimum ab Heniochis direptum est. Na prvi pogled začudjava, kad na jedanput čujemo u Kolhidi o Kerketima (Cercetae, Κερκέται) i njihovim susedima Ahejcima i Heniohima, koji su poznati starosedioci severozapadnog kavkaškog primorja, južno od donjeg Kubana. Medjutim se treba setiti spomenutog komešanja između naroda koje je započeto u II stoleću pre Hr. u centralno-azijskim stepama i koje je zatalasalo i stanovnike Kavkazije, tako da su se smirili tek posle Hristovog rođenja. Valjda se Psesi (Ψεσσοί) i Zinhi (Ζιηι, Zehi, Zigi) pod pritiskom sa severa počese seliti iz oblasti Kubana preko prelaza *Goič* u dolinu reke Tuapse i osvajati staro primorje Ahejaca, Toreta, Kerketa i Henioha. Prvo su sišli u II stoleću pre Hr. *Psesi* od Kubanske pritoke Pšiš, a u I. stoleću pre Hr. su im sledili Zinhi, koji su stanovali otprilike između gornjeg Kubana i njegove pritoke Labe.²² U etnološkom pogledu moramo gledati u Zinhima praoce Čerkesa, dok starosediocce spomenutog primorja (Ahejce, Torete, Kerkete, Heniohe moramo ubrojati u gruzinsku (kolhijsku-ibersku) grupu Kavkaskih aborigena.²³ Prirodna posledica invazije Zinha u primorje bila je emigracija starosetilaca u jugozapadne predele Kavkazije, naime u Kolhidu, Iberiju, pa čak i u Malu Aziju, u oblast Trapezunta. Te migracije su ispunile vreme od I stoleća pre do II stoleća posle Hrista. Južno od kolhidske Koraksike ležala je regio Colica, gde su stanovali kolhidski Kerketi a blizu njih sa severne strane morali su biti i Toreti, jer u listi naroda crnomorskog primorja P. Mela (I, 110) navodi i Toretica između kolhijske oblasti Melanhlena i Colica.²⁴ Kao što smo čitali kod Plinija Heniohi su zauzeli i uništili staroslavnu luku i trgovište Dioskurias, — za koje Mela kaže (I, 111) da je bila in Heniochorum finibus, najranije za vreme cara Tiberija i to tako temeljito da je ostala u ruševinama i nije se više podigla. Heniochi su pokazali silnu ekspanzivnu moć u Kolhidi i Iberiji i prodrii su čak u Armeniju, tako da su na kraju imali u vlasti i veliki teren između gornjeg Coroha, gornjeg Eufrata, Kure (Cyrus) i Arasa.²⁵ Već rano, najdocnije u VII. ili VI. veku pre Hr., u Kolhidu su, sem kavkaskih aborigena zalutala sa severa i neka skitska (Geloni, Epargiti), a verovatno i finska plemena (Melanhleni),

²² PWRE VIII, 263—278.

²³ PWRE VIII 277.

²⁴ PWRE VIII 265.

²⁵ PWRE VIII 273.

koja su govorila istočnim indoevropskim idiomima, odnosno finskim jezikom.²⁶ Tako sada vidimo da *Serre P. Mele* treba postaviti u Kolhidu, negde u oblast reke Riona, ako zaista spadaju u tekst toga pisca, kao što misli K. Kretschmer.²⁷

Scizi (pre Szizi) prema prvom izdanju Plinija od Detlefsena (1866) a *Cizi* u izdanju Jana²⁸ bili su narod na istočnoj obali Azovskog u blizini ušća Dona. Prema W. Tomascheku narod *Chisoe* ili mora i prema Plinijevom nabranjanju morali su sedeti severno od Serreja. *Chisoe* identičan je sa našim Scizima²⁹ a *Chisoe* ima Tab. Peut. u blizini *Aspurgiana*, izmedju Psakana (Psaccani) na lacus Salinarum i Nerdana (Vardana). Tomaschek je mišljenja, da su *Chisoe* bili verovatno čerkesko pleme u današnjoj Kabardi, a u Tab. Peut. su *Chisoe* izmedju Phrystanita i Amazona, te s toga smatra i to ime samo za ditografiju u blizini zapisanog imena Chisoe. Zacelo Plinijevi Scizi nisu ništa drugo nego Plotemejski Zinhi Ζυγχοί ili Zigi (Zigae) kod istog Plinija u istoj knjizi i u istoj glavi.³⁰ Ptolemej, navodeći narode od Meotide prema Hipskim planinama i Koraksu, postavlja Arihe i Zinhe ispod planine Koraksa, pa bi prema tome trebali da tražimo Zinhe negde u gornjem toku Kubana. Na taj način bi se ovi približili narodu Chisoe (ili Scizima) u Karbardi, a sve to kao da znači toliko kao identičnost obeju.

Kod *Gnisa* prema rukopisnim izdanjima i izdanju Jana (op. c.) a u ostalim oblicima: Gnispsi, Gypsi, Psesii, Gonapsi, kao što ih navodi Mayhoff u primedbama izdanja teksta Plinijevog. Odlučili smo se za oblik Gonapsi, u kojem vidimo od Ptolomeja navedene Konapsene (Κοναψηνοί) iznad planine Koraksa, a sa središtem negde izmedju najzapadnijih izdanaka Koraska i donjeg toka Kubana.

Pošto smo proverili sedišta Meotâ, Valâ, Serejâ, Scizâ i *Gnisa* i prema drugim antičkim izvorima izlazi, da Plinijevom nabranjanju i rasporedu plemenskih imena nisu sasvim tačno odgovarala i faksička sedišta dotičnih plemena. U istini Meočani nisu sedeli samo u blizini Kimerija, nihi smemo tražiti Scize (Zige, Zinhe) na ušću Dona a u sredini izmedju obih pak Srbe na azovskom primorju. Pre možemo kazati, da su Meočani sedeli na celoj spomenutoj obali, dok su se ostala plemena u njihovoj pozadini vrstala prema unutrašnjosti uz liniju Kubana, do njegovog gornjeg toka, gde smo konstatovali Zige (Zinhe, Zihe). Pošto na Vale (Hale) dolazi donji tok Kubana, treba Srbe i Sereje tražiti na srednjem Kubanu.

²⁶ PWRE, VII, 1015.

²⁷ PWRE, II*, 1745.

²⁸ Jani editionis Teubnerianae vol. I, Lipsiae 1854.

²⁹ PWRE III 2301, 2309.

³⁰ Naturalis historia, VI, 19.

Ili da dopustimo mogućnost, da su navedeni narodi zaista živeli u staro doba između Kimerija i gornjeg Kubana, a da su se docnije, za vreme Plinija primaknuli ušću Dona?

Kao rezultat našeg proučavanja Plinijevih Srba i njihovih suseda možemo postaviti konstataciju, da su u I stoleću posle Hr. ili možda i pre Serbi i Serrei živeli između severozapadnog grebena Kavkaza (Corax) i Azovskog mora, u susedstvu Ziga (Zinha) Konapsena, Tata i Vala (Hala).

II. Srbi kod Ptolomeja

Cl. Ptolemaeus,³¹ rodnom iz Aleksandrije u Egiptu živeo je u II. stoleću posle Hr. i najviše radio za vladanja cara Marka Aurelija. Za nas je najvažnija njegova Γεωγραφικὴ Ἑξηγησις, upustvo za opis zemlje, koje delo ćemo u ovoj studiji upotrebiti.³² Ona u I knjizi ima principe matematičke geografije, a ostali je deo (II-VIII knjiga) tabelarni opis pojedinih zemalja i tamošnjih naroda. U V. knjizi svoje „geografije“ spominje Ptolomej i Srbe.

Plinije je Srbe spomenuo samo jedanput i to samo jednom reči, a ništa поближе nije kazao o njihovom geografskom položaju. Isto ih tako i Ptolomej navodi samo jedanput, ali njihova sedišta ograničava geografskim objektima, jednom planinom i jednom rekam. On piše da su između Keraunjskih planina i reke Ra stanovali Orineji, Vali i Serbi: μεταξὺ δὲ τῶν Κεραυνίων ὀρέων καὶ τοῦ Ρά ποταμοῦ Ὀρινεοὶ καὶ Οὐάλοι καὶ Σέρβοι.³³ Pre svega treba znati: da su ona tri naroda živela u Azijskoj Sarmaciji, jer ih Ptolomej, opisujući ovu zemlju navodi u njenom obimu. Ona se prema severu prostirala do nepoznate zemlje, a prema zapadu do reke Dona (Tanais) i onog dela Meotskog jezera, koji leži između ušća Dona i Kimerijskog Bospora: Ἡ ἐν Ἀσίᾳ Σαρματία περιορίζεται ἀπὸ μὲν ἀρκτων ἀγνωστων γῆς, ἀπὸ δὲ δύσεως τῆ ἐν Ἑυρώπῃ Σαρματία ἕως τῶν πηγῶν τοῦ Ταναΐδος ποταμοῦ καὶ αὐτῶ τῶ Ταναΐδι ποταμῶ ἕως τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Μαιώταν λίμνην καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης τῶ ντὸ τοῦ Ταναΐδος ἀνατολικῶ μέρει μέχρι τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου, οὗ μέρους ἡ θέσις ἔχει οὕτως.³⁴ Sa južne je strane Azijska Sarmacija bila ograničena Crnim morem do reke Koraksa i odavde pograničnom linijom

³¹ Cl. Ptolemaei, Geographiae lib. V, cap. 8, § 12: Μεταξὺ δὲ τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῶν Ἰστικῶν ὀρέων μετὰ τοῦς Σαρακηνοῦς Ψησσοί, εἶτα οἱ Θάσαι Μαιώται, ἐπ' οὓς Τυραμαβαί, εἶτα Ἀσκουργιανοί, εἶτα μέχρι τοῦ Κόρακος ὄρους Ἄριχοι καὶ Ζιγχοί, ἔκτερ δὲ τα εἰρημένα τοῦ Κόρακος Κοναΐηνοί καὶ Μέρεφοί.

³² Služimo se izdanjem: Claudii Ptolemaei geographia. E codicibus recognovit, prolegomenis annotatione, indicibus tabulis instruxit Carolus Müllerus. Editore Alfredo Firmin et Didot Instituti Francisci Typographo, via Jacobi. Parisiis MDCCCLXXXIII.

³³ Geographiae lib. V, cap. 8, § 13.

³⁴ Ibidem, lib. V, cap. 8, § 1.

Kolhide, Iberije i Albanije do obale Hirkanskog ili Kaspijskog mora: Ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῶ τῶ ἐντεῦθεν μέρει τοῦ Εὐξείνου πόντου μέχρι Κόρακος ποταμοῦ καὶ τῆ ἐντεῦθεν γραμμῆ Κολχίδος καὶ Ἰβηρίας καὶ Ἀλβανίας μέχρι τῆς Ὑρκανίας τῆς καὶ Κασπίας θαλάσσης.³⁵ Na istoku se Azijska Sarmacija prostirala do Kaspijskog mora, i to počevši od ušća reke Soane (danas Sulak, koji nastaje iz Andijskog i Avarskog Koisu-a) i odatle prema severu do ušća reke Ra. Od ove tačke dalje prema severu graniči Azijska Sarmacija sa Skitijom, delomice uz reku Ra (Volga) do njenog pregiba (geografski položaj 85° 54'), delomice uz meridijan koji vodi preko ove tačke u nepoznat svet: Ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν τῶ ἐντεῦθεν μέρει τῆς Ὑρκανίας θαλάσσης, ἐν ᾧ μετὰ τὴν τοῦ Σοάνα ποταμοῦ ἐκβολὴν, ἧς ἡ θέσις εἴρηται, Ἀλόντα ποταμοῦ ἐκβολαὶ πρὸς Λ' μ ζ' γο' — Οὐδωνος ποταμοῦ ἐκβολαὶ πρὸς μὴ γ' Ρά ποταμοῦ ἐκβολαὶ πρὸς Λ' μ γ' καὶ τῆ Σκυθία παρὰ τὸν Ρά ποταμὸν μέχρι ἐπιστροφῆς, ἧς ἡ θέσις ἐπέχει μοίρας πε' νδ' καὶ παρὰ τὸν ἐντεῦθεν μεσημβρινὸν μέχρι τῆς ἀγνώστου γῆς.³⁶ Po V. Borisovu³⁷ tumačenju i kartografskoj predstavi ovoga mesta kod Ptolomeja, granica Azijske Sarmacije išla je uz Volgu od njenog ušća do pregiba kod grada Samare i odatle crtom do ušća reke Suhone u Dvinu kod Velikog Ustjuga, gde počinje takozvana nepoznata zemlja. Isti ruski kartograf uneo je prema Ptolomejevom shvatanju ušće reke Volge (Ra) nedaleko na sever od ušća reke Udon (danas Kuma). Srbi bi dakle prema Ptolomejevoj podeli Eurazije, morali sa svojim susedima Orinejima i Valima sedeti u Azijskoj Sarmaciji, koja se u glavnom prostirala između Dona i Volge, između Crnog i Kaspijskog mora sve do grebena Kavkaskih planina na jugu.

Pošto je Azijska Sarmacija predstavljala opširnu teritoriju, pokušaćemo da postojbinu Srba поближе odredimo na taj način što ćemo protumačiti, šta je Ptolomej predstavljao imenom Ra i imenom Keravnjskih planina, jer su između njih sedeli Orineji, Vali i Srbi.

Ime reke Ra³⁸ označuje Volgu tek od Marina Tirkog, t. j. od prelaza I. veka posle Hr. u drugi.³⁹ Ime je najverovatnije finskog porekla, jer još i danas Mordvini nazivaju ovu reku Raw ili Rau, u odredjenom obliku Rawš i odatle vizantijski Ρως u anonimnom geografskom kompendiju, kao i nahr al-Ros kod Ibn Hauqual-a. Na prvi mah

³⁵ Ibid. V, 8, 3.

³⁶ Ibid. V, 8, 8.

³⁷ Вечеславъ Борисовъ, Карта Сарматій — нынѣшней Россіи съ прилегающими частями Скиѳіи — Сибири въ II вѣкѣ по Р. Хр. по греческому географу Птоlemeю. Выпускъ III. Ковно 1910.

³⁸ Još pre pojave geografa Marina Tirkog bilo je u trgovini, osobito kod lekara i botaničara, poznato ime lekovite biljke Ρῆον (Rheum Phaponticum, Rhabarberwurzel), koja je rasla na obalama Volge i bila jedan od izvoznih predmeta u pristaništima Azovskog mora. Već Plinije opisuje lekovitu moć ovog korena, koji po svome imenu upućuje na reku Ra i tamošnje skitske trgovce, Natur. hist., XVII, 128.

³⁹ PWRE, I, 1-8.

bi se moglo pomisliti da ime dolazi od Skita (Skuča), ali su oni Volgu nazivali *Oaros*, kako su već u VI veku pre Hr. čuli i zapisali pontijski Jefini. Neki drže, da ovo ime dolazi od avest. *vo^oru* „široki“, što bi mnogo docnije morali Turci prevesti sa *Atl*. Prvobitno se pod Ra razumevao gornji tok Volge, gde od vajkada stanuju Fini, dok su na donjem bili Skiti.

Za opredeljenje geografskog položaja nekih sarmatskih naroda i razumevanje prometnih arterija, potrebno je znati pojmove antičkih geografa o Volgi. Pre kraja I. veka posle Hr. antički je svet rdjavo predstavljao tok i sliv *Oarosa*, dok izvesni pojmovi o reci kod Ptolomeja, prilično odgovaraju faktičkom stanju, iako ima grešaka. Prvo ćemo navesti stvari koje u glavnom odgovaraju istini: Prema Ptolemeju nastaje Volga iz dve izvorne reke, koje se slivaju dolazeći iz suprotnih pravaca, a to su Volga i Kama. Tačno da na donjem toku pravi takozvani *Nesiotis Χώρα*, gde se Volga deli na više rukava i kanala stvarajući time mnogobrojna ostrva. Na kraju se mora priznati Ptolomeju, da je bio dobro upućen o zavoju *Dona* (*Tanaisa*) prema istoku, tako da se približio Volgi kod *Caricina* do rastojanja od 440 stadija, što je istina i gotovo tačno. Pogrešno su pak shvaćene ove stvari: Ptolemej ne zna Volginu deltu i njegovi odnosi izmedju delova Volginog toka ni malo ne odgovaraju prirodi. Tako je na pr. donji tok reke izmedju okuke kod *Caricina* i ušća silno razvučen i meri 6400 mesto 2500 stadija i to valjda iz razloga što je Ptolemej predstavljao uzdužnu osovinu Kaspijskog mora u pravcu istok-zapad mesto sever-jug i što je preterao prostiranje *Azovskog mora* (*Maeotis*) u severno-južnom pravcu. Rastojanje izmedju ušća reke *Kure* (*Cyrus*) i ušća *Volge* (*Ra*) u istini meri oko 5400 stadija, kod Ptolomeja pak samo 4000 stadija. Time je donji tok *Volge* spušten na jug, o čemu će biti još govora kod sedišta *Srba*. Gornji tok *Volge* zadržao je do danas svoje staro ime *Rau*, dok se ime donjeg toka menjalo prema jeziku stanovnika, koji su u seobama naroda nadolazili i odlazili. Poslednji put spominje ime *Ra* *Χωρογραφία οίκουμεινική* od *Papposa* iz *Aleksandrije*, koji je pisao pre početka V. veka po Hr. (u izvadku jermenskog geografa *Ps. Mosesa* od *Chorene*), jer već jermenska obrada zemljopisa postavlja u prevodu dotičnih glava iz Ptolomeja *At^eL* mesto *Ra*, a na drugom se mestu ista reka opisuje sa sedamdeset rukava, koju Turci nazivlju *At^eL*.

Položaj *Keraunijskih planina* opisuje Ptolemej u opštoj orografiji i napose u skupini *Hipijskih* i *Keraunijskih planina* kao i *Koraksa* (u koji prelaze kavkaske planine penjući se preko *Kolhide* i *Albanije*), osim toga i njihovog izdanka u pravcu prema *Hirkanskom-Kaspijskom moru*, koji nosi isto tako ime *Kavkaz*: *Διέζωνκε δὲ καὶ ἕτερα ὄρη τὴν Σαρματιαν καὶ ὀνομάζεται τὰ τε Ἰσπικὰ καὶ Κεραυνία καὶ ὁ Κόραξ ὄρος (εἰς ὃ περιαιδνται τὰ διὰ τῆς Κολχίδος καὶ τῆς Ἰβηρίας*

άνιονα ὄρη, καλούμενα δὲ Καυκάσια) καὶ ἔτε ἢ ἐπὶ τὴν Ὑρκανίαν θάλασσαν αὐτῶν ἐπιστροφή Καύκασος καλούμενη, καὶ αὕτη. Položaji tačkaka najvećeg rastojanja:⁴⁰

kod Hipsijskih planina.....	74°	54°	i	81°	52°
kod Keraunijskih planina...	72° 30'	49° 30'	i	84°	52°
kod Koraksa.....	69°	48°	i	75°	48°
kod Kavkaza.....	75°	47°	i	85°	48°

Pod *Hipsijskim planinama* neki su (kao n. pr. Mannert i Ukert) podrazumevali niske visove *Ergeni*, koji se protežu od najvećeg približenja Dona i Volge prema jugu do reke Maniča, s visinom od 500 stopa. To teško odgovara istini i verovatnije je, da se pod Ἰππικά ὄρη krije visija izmedju Kaspijskog i Crnog mora, koja se provlači od Elbrusa (Eratostenov Kaspijski vrh) prema severu izmedju Kubana i Kume.⁴¹ S njene zapadne strmine teče reka Hippius (danas Osingiri) u Crno more, a jedan drugi Hippius (danas Čenis tsqhali „Konjska reka“) u reku Fazis. Ptolemej je stvar krivo prikazao, kad je na daleko rastavio Keraunijske i Hipsijske planine od Kavkaske glavne kose, a to je učinio iz pogrešne pretpostavke da je rastojanje izmedju ušća Dona i paralele Bospora 3000 umesto 1000 stadija. Prema M. Kiesslingu pak Hipsijske su planine najviši i najširi deo kavkaskog hrpta od Elbrusa do Kasbeka u uzdužnom pravcu, a u pravcu širine izmedju stavropolijske zemaljske ploče i dubokog ulegnuća doline reke Fazis. U ostalom isti naučnik sasvim umesno ukazuje na nesuglasicu izmedju faktičkih orografskih i etnoloških prilika u severnoj Kavkaziji i kartografske prestave istih kod Ptolomeja.⁴² Kao Καύκασος se u celokupnoj antičkoj literaturi shvatala visoka i duga kosa izmedju Crnog i Kaspijskog mora, koja deli istmu sličnu teritoriju u Cis- i Transkavkaziju.⁴³ Ova planina, koja se strmo uzdiže na severozapadnom, pontskom primorju pravi impozantan utisak i nije čudo, što je Herodot (I 203) drži za najveću i najvišu u opšte. O severnoj strani zna Herodot samo toliko da su tamo slobodni Skiti, od kojih su neki verovatno upadali preko ove planinske pregrade na južnu stranu, u Mediju (IV, 1-3). Od Grka behu prvi koloniste iz Mileta, koji su za vreme Polikrata podigli grad Dioskurias na zapadnom pontskom primorju i doneli u jeladu prve vesti o Kavkazu. Isto su tako i koloniste iz Fanagorije na Kimerijskom Bosporu stupili u prometne odnose sa stanovnicima iz oblasti Kavkaza i doneli podatke jonskim geografima, koji su postavili Kavkaz na krajnji istok svoje

⁴⁰ Geographiae, lib. V., cap. 7, § 8.

⁴¹ ibid., V, 8, 9.

⁴² Primedba K. Müllera. na Ptolemejevo izdanje I, 2, str. 913.

⁴³ PWRE, VIII, 1716.

⁴⁴ PWRE XI 59 — 63.

zemaljske ploče, između Ponta i Okeana. Na taj način doznajemo već iz fragmenata Hekateja iz Mileta, da su na Kavkazu stanovali razni narodi (Δανδαριοί, Κώλοι, Πιπανίσαι) i da se jedan deo predgorja zvao Κολικὰ ὄρη. Iz Eshilova „Prometeja“ vidi se da je Grcima bio poznat zapadni deo ove planine, kad pesnik kaže hiperbolično da je Kavkaz strm i blizak zvezdama. Kad je od Here gonjena lo našla na skitskom severu Prometeja, privezanog za Ripejsku planinu, savetovao joj je mučenik neka u daljem putu potraži ušće reke Hybrista, zatim neka ide rekom do Kavkaza i kod izvora neka predje do neba visoki gorski greben i zatim se spusti nizbrdice dok ne stigne do Amavsonki u Kolhidi. Pod Hybristom pak treba razumeti reku Hypanis, danas Kuban, jer — kao što je M. Kiessling dokazao, — Eshil je zamenio kavkaski Hypanis sa Hypanis-Bugom, pa je zbog toga postavio Kavkaz na zapadnu mesto na istočnu stranu Azovskog mora. Još kod Teokrita znače Phasis i Colchis kraj sveta i tek su osvajanja Aleksandra Velikog odstranile ove zablude geografske ograničenosti, ali su njegovi slavitelji uneli novu zabunu time što su novim geografskim objektima na novoj granici sveta dali stara imena iz područja Kavkaza: Hindukuš i zapadni deo Himalaje, koji su se kod Aristotela zvali Parnasus (docnije Paropamissus), dobili su ime Kaukaz. Posljedica toga je bila da se i legenda o vezanom Prometeju prenela od Ripeja na pontski Kavkaz i odatle prešla na pogranične planine Indije, te se tamo lokalizovala. Bolje pojmove o Kavkazu dobio je svet u I. stoleću pre Hr. kad je Pompej progonio savladanog pontskog kralja Mitridata Eupatora do južnog podnožja Kavkaza, pak se geograf Strabo mogao poslužiti raznim izveštajima i podacima iz tog rata. Tada se utvrdilo, da se Kavkaz prostire na severu do sarmatske nizine, na zapadu do Sindike na Kimerijskom Bosporu i da se na jugu graniči sa jermenskim, moshijskim planinama i ograncima Taurusa.

Što znači ime Kavkaz? Stručnjak Herman odgovara u najnovije vreme, da je poreklo tog imena tamno,⁴⁵ ali nama se ne čini tako. Prema Plutarhu potiče to ime od nekog pastira, prema Pherkydesu znači Caucasus „upaljač“, dok prema Pliniju treba da ima etimološki izvor u skitskoj reči Croucasis „nive caudus“.⁴⁶ Humboldt je izlagao ovo tumačenje iz sanskr. *kas* „svetli se“ i *gravan* „stena“, dakle Caucasus „svetla stena, planina“, a Klaproth misli na neki stari oblik *koh Kafsp* „Kaspijska planina“, od prearijevskih Kaspijaca, koji bi bili najvažniji narod s južne strane Kavkaza. No moderna paleolingvistika tumači to drukčije i daje Pliniju za

⁴⁵ PWRE. XI, 59.

⁴⁶ Naturalis historia, VI, 50: Ultra sunt Scytharum populi. Persae illos Sacas universus appellavere a proxima gente, antiqui Aramios, Scythae ipsi Persas Chorsaros et Caucasum montem Croucasim hoc est nive candidum.

pravo, ali ne drži reč za indoeuropsku već za alarodisku:⁴⁷ predskitsko *Croucasim* (r') Καύκασος „nive candidum“ srodno je sa pelazgijskim (predgrčkim) κασσίτερος „bela + kovina“ i sa Cronium mare „Ledeno more“.

Keraunijske se planine (Κεραύνια ὄρη), prema opisu Ptolemeja, odvajaju od glavne kose Kavkaza kao ogranak u Sarmatskoj ravnici; s tim shvaćanjem dalo bi se uporediti i pisanje Eustathija ad Dionys. (389): Εἰσι δὲ καὶ πρὸς ἄρκτον τοῦ βορείου Καυκάσου ὄρη Κεραύνια.⁴⁸ Ovu verziju usvaja ruski kartograf V. Borisov i identifikuje Keraunijske planine sa niskim hrbtom Ergeni, hoji se proteže u južno-severnom pravcu do stepskih jezera iznad reke Kume. O geografskom položaju te planine pisali su i Mela i Plinius, ali je njihov opis nejasan,⁴⁹ dok po tvrdjenju Mittelhausa,⁵⁰ podaci Strabona (501, 504) imaju geografsku vrednost. Ovaj, naime, vidi u Keraunijskim planinama najistočniji deo Kavkaske kose, koja je severna granica Albanije i vuče se ka Kaspijskom moru.⁵¹ S tim mišljenjem se slaže i C. Müller,⁵² oslanjajući se na Strabona, koji je pisao, da Amazonke stanuju: ἐν ταῖς ὑπορίαις τὰς πρὸς ἄρκτον τῶν Καυκάσιων ὄρων ἢ καλεῖται Κεραύνια, kao i na Teofana, koji postavlja izmedju Amazonki i Albanaca Gele, Lege i skitske narode. Ako bi se htelo bar malo računati voditi o Ptolemejovoj predstavi Keraunijskih planina, mogle bi se one donekle odnositi na Andijsku kosu,⁵³ koja se proteže od prevoja Darjala u severoistočnom pravcu.

Pošto smo razgledali geografski karakter i položaj reke Ra i Keraunijskih planina, izmedju kojih su — po Ptolemeju — živeli Orineji, Vali i Srbi, možemo pokušati da odredimo postojbinu Srba.

Kad Ptolemej spominje, da su Orineji, Vali i Srbi sedeli izmedju Keraunijskih planina i reke Ra, znači da treba tražiti po redu: Orinejce na jugu, u blizini istočnog Kavkaza, Srbe na Volgi, i to na njenom donjem toku, a Vale u sredini. Prema tome bi Orinejci po svoj prilici morali stanovati izmedju spomenute planine i reke Tereka, Vali izmedju Tereka i Kume, a Srbi u slanoj stepi izmedju Kume i Volge. V. Borisov, po kome se Keraunijske planine gube u nizini severno od Kume, smestio je na svojoj mapi Orinejce i Vale u oblasti malih

⁴⁷ Karl Ostir, *Πυρο-Θρακisches*. (Ποσειδων' οτисακ νὰ „Αρχιβα]αα αρβανσκυ σταρινου, језик и етнологију, књига I, св. 1—2, стр. 125, 134). Београд 1923.

⁴⁸ Navedeno u primedbi C. Müllera na izdanje Ptolemeja, vol. 1, 2, str. 914.

⁴⁹ PWRE, XI, 269.

⁵⁰ *ibid.*

⁵¹ *ibid.*

⁵² C. Müller, op. c. l. c. Secundum haec Ceraunii montes dicendi sunt i, qui e Caucasio jugo versus deflectentes in portas Albaniae juxta hod. Derbend oppidum.

⁵³ *Idem*, *ibidem*: Secundum Ptolemaei tabulam Cerauniorum nomen refferri posset ad montes qui haud longe a Sarmaticis portis (Darii) ortum boreamque versus poriguntur et in nostris tabulis Leschiorum ditioni a borea imminentes „Das Andische Gebirge“ vocantur“

stepskih jezera severno od Kume (jezero Možarskis, reka Hor Zauhan, jezero EGINE Kur, jezero Mali i Veliki Alicin, jezero Almatin), a Srbe ispod okuke Volge kod grada Sarepte.⁵⁴ Isto se tako do reči držao Ptolemeja i historijski geograf K. Kretschmer,⁵⁵ koji nalazi Srbe u slanoj stepi kao nomade. Tekstualno je uzeo Ptolemejeve Srbe i srpski istoričar Jovan Rajić, samo ih je smestio bliže ušću Volge⁵⁶ nego Borisov. Međutim ovaj razvrstaj izgleda neverovatan, jer je ovim trima plemenima odredjen toliko veliki prostor kao za nekoliko drugih velikih naroda. Čak i da Ptolemej nije zamišljao donji tok Volge tako daleko na severu, kao što je u istini, već u blizini reke Kume, još su uvek granice postojbine ovih triju plemena suviše razmaknute. Prema Ptolemejevoj predstavi ušća i donjeg toka Volge, Srbi bi bili na srednjem toku Kume, po prilici gde su po V. Borisovu Skimniti (Σκιμνίται) i u tom bi se slučaju na zapadu graničili sa Zinhima (Ζίνχοι) na gornjem Kubanu, istočno sa Amazonkama, dok bi Valima morali odrediti mesto na srednjem Tereku, Orinejcima pak između istočnog Kavkaza (Keraunijske planine) i Tereka, tamo gde je V. Borisov zabeležio Ptolemejeve Surane i Sakane.

Baš ovaj slučaj sa opredeljenjem srpske postojbine u Azijskoj Sarmaciji, goni nas, da se na novo osvrnemo na karakter Ptolemejeve geografije, jer nam će onda biti jasnije, kako su Srbi mogli doći u slanu stepu na donjoj Volgi, mesto u područje Kavkaza. Ludvig Schmidt, učeni poznavalac historije starogermanskih plemena, koji se mnogo bavio i antičkom geografijom i etnologijom, drži da je Ptolemeju pri sastavljanju geografije služio kao jedini izvor Διόρωθωσις τοῦ γεωγραφικοῦ πινάκος Marina Tirkog i da je njegova geografija samo opis karata priloženih tome delu. Schmidt naročito kritikuje⁵⁷ Ptolemeja radi Germanije, no od opšte je važnosti kad kaže: ako Ptolemej nije našao na mapi mesto za ime, on ga je zapisao na proizvoljnom, obližnjem praznom mestu. Nekako slično se o Ptolemeju izrazio i H. Kiepert,⁵⁸ kao da su mu karte pre konstruirane, nego što je bio svršen prema njima abstrahovani tekst koji treba da pruža sadržinn mapa samo tabelarično i u brojkama, izračunatim prema crtežima.

Iz ove neprilike mogli bi nam se izvući samo tako, ako bi Ptolemeja mogli proveriti s pomoću drugih antičkih izvora, t. j. kad

⁵⁴ В. Борисовъ op. с.

⁵⁵ PWRE, II^a, 1669.

⁵⁶ Uprredi mapu „Сарматія европејска и азіатска“ priloženu 80 strani dela: Райчъ J., Исторія разныхъ словенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ, часть правая въ Виеннѣ 1793.

⁵⁷ Ludvig Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgange der Völkerwanderung. Abhandlung I, A, B, I. Buch, str. 20). Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie, herausgegeben von W. Sieglin, Heft 7). Berlin 1904.

⁵⁸ Heinrich Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, str. 10. Berlin 1878.

bi pronašli i druge podatke o sedištima Orinejaca, Vala i Srba. Da vidimo!

Ime *Orineji* (Ὀρινεῖς) pišu jedni kodeksi Ὀρινεῖς⁵⁹ Ὀριναῖοι⁶⁰ Ἐριναῖοι prva edicija. C. Müller misli,⁶¹ da su Orineji možda identični sa Plinijevim Oranima, koje on nabraja među plemenima između Meotide i Keraunjskih planina.⁶² Sunt qui circa Maeotim ad Ceraunios montes has tradant gentes: a litore Napitas, supraque Essedonas Colchis iunctos montium cacuminibus, dein Camacas, Oranos, Autacas, Mazamacas, Cantioaptas, Agamathas, Picos, Rymosolos, Acascomarcos et ad iuga Caucasi Icatalas, Imadochos, Ramos, Anclacas, Tydios, Carastaseos, Authiandas. Moguće je da su Orineji stanovali negde između istočne obale Azovskog mora i zapadnog Kavkaza.

Vali (Ὀυάλοι). Oblici imena prema kodeksima: Ουάλοι⁶³ Αὔαλοι.⁶⁴ Ἄρβαλοι edit. prim. Važno je saopštenje Plinija o Valima povodom opisa Iberije, naimе da su stanovali kao susedi Suana od Kavkaskih vrata (Portae Caucasicae) u području Gurdinijskih planina baveći se zlatonosnim rudarstvom. U pravcu prema Pontu graničili su s ratobornim plemenima Henioha i zatim Ahajaca.⁶⁵ Na Tab. Peut. stoji zapisano iznad grada Dioscurias *Divali* i nešto malo više prema istoku ispod *Sasones Sarmathe* se čita *Suebi Hiberi Divali Musetice*. Tako treba Valima odrediti otadžbinu u Iberiji između prelaza Darjal i vrha Elbursa, gde se danas nalazi Činvali na reci Ljašvi,⁶⁶ koja blizu grada Gori utiče u Kuru (Cyrus). C. Müller tom prilikom primećuje: Fieri etiam potest in καὶ Ουάλοι lateat καὶ Διούαλοι. To u stvari ne menja ništa, jer Δι — držimo za dentalni prefiks, koju osobinu nalazimo kod naroda alarodijske porodice,⁶⁷ kao n. pr. ilirski Di-mallum: predalb. *mal'* „brdo“, *Di-baltum*, između dva potoka na barovitom mestu: alb. *bal'te* „bara“. Pošto pak kavkaski starosedioci kao i njihovi potomci pripadaju zajedno s Ilirima i Pelazgima (predindoevropskim stanovnicima Balkanskog poluostrva), Alarodima nije čudnovato, što smo u slučaju sa Divalina konstatovali dentalni prefiks. Da su Hali istovetni sa Halima ili Falima tvrdimo na osnovi pravila,⁶⁸ da u alarodijskom labi-

⁵⁹ Parisiensis suppl. 119, Parisiensis Goislin, 337; Athous Vatopedi monasterii; Florentinus Laurentianus XXVIII, 38.

⁶⁰ Parisiensis 1401, Parisiensis 1402, Vindobonensis I, Oxoniensis Seldanus II, 45, Florentinus Abbatiae, Vaticanus 191.

⁶¹ U Primedbi 5 u izdanju Ptolemejevog teksta I. 2. str. 919.

⁶² Naturalis historine lib. VI, 21:

⁶³ Codex Parisiensis 1401, C. Parisiensis Suppl. 119, Parisiensis 1402, Parisiensis Coislin 337, C. Athous Vatopedi monasterii, C. Scorialensis I 1).

⁶⁴ Codex Vaticanus 191.

⁶⁵ Natur. hist. VI, 30:

⁶⁶ Reka Ljašva ima sestru po imenu u Bosni. Izgleda nam da je ime predindoevropskog porekla.

⁶⁷ K. Oštr, Illyro-Thrakisches, str. 102, 122 itd.

⁶⁸ K. Oštr, Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft, str. 98, Wien-Leipzig, 1921

jalni spirant *f* prelazi u labiovelarni spirant *h* ili u zvučni labijalni spirant *w*. Izgleda nam, da su imena germanskih naroda Taifala, Naharnavala i Victofala kombinovana od dva imena i da u drugom delu s pravom gledamo *Vale*, koji su po našem mišljenju došli iz transmeotske postojbine u srednju Evropu. Etimološki bi se, možda, ime Vali dalo dovesti u vezu s kauk. korenom *xal* (*chal*) „kuća“ što može značiti i „porodicu“, kao što znači i *chattu* „kuću“ i „porodicu“ ujedno.⁶⁹ Divali su dva puta napisani na Tab. Peut. upor. geogr. Rav. 69, 18 *Patria Myseticon Dibalon Certinon* i valjda su stanovali iznad planinske prečage, gde Kura (Cyrus) sabire svoje izvorne pritoke, u oblasti Muse-tice (Μουσική). Tako možemo potvrditi mišljenje genijalnog paleoetnologa W. Tomascheka, koji se izrazio da je Ptolemej netačno postavio *Vale* na sever mesto na jug od centralnog Kavkaza⁷⁰ Osetinci (Osi), potomci Alana još danas nazivaju *Divale*: *Dual* ili *Dualthä*. Nekada su Divali (Vali) zauzimali veliku oblast, i pod kraljicom Tamarom govorili su svoj (verovatno Tušima srodan) idijom, pa su ušli u politički sklop gruzijske (iberske) države i stupili posle prijema gruzinskog crkvenog jezika u kulturnu zajednicu sa pobednicima. Po našem su mišljenju i iberski Vali verovatno pre I. stoleca pre Hr. bili izmedju Azovske istočne obale i Kubana kao zapadni susedi Srba, no u opštem komešanju naroda, koje je počelo krajem II stoleca pre Hr. prešao je jedan deo preko darjalskog prevoja na jug u Iberiju, dok je ostatak ostao u staroj zemlji, gde su ga zabeležili još Plinije i Tab. Peut. Izgleda da je ta seoba bila istodobna sa seobom Psesijevaca i Ziha u Čerkesko (Κερκεττα) primorje, pred kojima su umakli Ahejci, Čerkesi i Heniohi u Kolhidu, Iberiju, Pontus i čak u Armeniju. Veliki je pak broj severnokavskih naroda zajedno sa Sarmatima napustio pod pritiskom Alana transmeotsku domovinu, prešao Don i uputio se prema srednjoj Evropi.

Serbi (Σέρβοι). Oblici Ptolemejevog teksta prema kodeksima i starijima izdanjima: Σίρβοι (editio princeps-codex Ingolstadiensis), Σέρβοι (codex Florentinus Laurentianus, XXVIII, 9; idem, XXVIII, 38; idem XXVIII, 42); Serii (edd. Vic. Ulm.). K. Müller primećuje uz ime Σέρβοι da su „ignoti“ t. j. da ih nijedan drugi izvor osim Ptolemeja ne zominje. Time hoće izdavač teksta ovog geografa da kaže, da ne priznaje Srbe u K. Mayhoffovom izdanju Plinija već Serreje (Serrei) i nastavlja: „Fortasse sunt Suebi Hiberi, quos infra Sasones et iuxta Divalos Tab. Peut. habet (ad hod. Siwai montem, a Tchivali boream versus, a Dariel faucibus austrum versus). Kao što piše Ptolemej, Srbi su stanovali severno od Vala, a kad smo tima odredili mesto u Iberiji na zapadu do Ljašve, treba Srbe tražiti

⁶⁹ R. Erkert, op. c. I, 79.

⁷⁰ PWRE, V, 1231.

severno od Vala, otprilike u oblasti centralnog Kavkaza, tako da su oni uglavnom imali svoju postojbinu u severnoj Iberiji, a Tuski i Surani su im bili istočni susedi. Sliv reke Aragve, koja utiče kod grada Mzchet u Kuru, valjda je bio u glavnom domovina iberških Srba.

Verovatno su Srbi došli iz oblasti Kubana na jug starim vojničkim i trgovačkim drumom koji vodi od Kimerijskos Bospora preko Surubè, Koruzije, Ebriape, Serake (Σεράκια) i dalje preko prelaza Darjal (istočno od Kasbeka) i Kavkaskih vrata (portae Caucasicae) u Iberiju (Gruziju). Tu su se kod južnog izlaza kavkaskog bedema zaustavili, imajući u ruci najvažniji strateški ključ. Opisujući Kavkaska vrata, Plinije je zabeležio i uspomenu na seobe naroda, koji su se obično služili spomenutim drumom i kancem.⁷¹

Dalje ćemo pokušati da pokažemo da su Srbi zacelo kavkaski starosediooci, kao i njihovi susedi Vali (Halí), za koje W. Tomaschek po svoj prilici bez prava tvrdi da su bili meotski-skitsko, t. j. indoevropsko pleme.

III. Stanovište K. Jirečeka prema Srbima Plinija i Ptolomeja

Polazeći od istraživanja K. Müllenhoffa, K. Jireček ne priznaje Ptolomejeve Srbe, kao ni Vale (Ουάλαι), već tvrdi, da je neki vizantijski prepisivač Ptolomejeve „Geografije“ poznavajući Srbe svoga doba, promenio Plinijeve Serre (Serreje) iz susedstva Čerkesa (Cercetae) i Halá u Σέρβοι sa dodatkom „to su tobožnji Srbi Kavkaza, o kojima se raspravlja i u novijim knjigama“.⁷² Za nas — kao historičar tumačimo tekst izvora, da bi odredili historijske činjenice i geografske vrednosti i pojmove, te da ih posle po mogućnosti protumačimo — preostaje odgovornost, da li treba da u tekstu Plinija stoji *Serbi* ili što drugo, da li je zaista neki srednjevekovni prepisivač izmenio Ptolomejeve Σέρριοι u Σέρβοι. Mi smo svoju dužnost historičara i paleoetologa učinili time, što smo se poslužili najnovijim i priznatim izdanjima oba antička pisca, koja se smatraju kao rezultat sviju dosadašnjih studija oko sredjivanja, pregledanja i upoređivanja tekstova, kako bi bili što verniji originalu. Činiti još više, značilo bi ulaziti u područje linguista, paleografa i filologa.

Tekst najnovijeg izdanja Plinija, t. j. izdanja K. Mayhoffa, ima u tekstu Serbi, a najnovije izdanje Ptolomeja po K. Mülleru ima Σέρβοι, te su time na osnovi prethodnog dela ove studije dokazani Srbi Kavkazije za doba I. i II. stoleca posle Hrista.

⁷¹ Natur hist. VI, 30.

⁷² *Constantin Jireček, Geschichte der Serben*, str. 33 prim. 1. (Geschichte der europäischen Staaten, herausgegeben von A. H. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht und K. Lamprecht, 38 tes Werk). Gotha 1911.

No ipak ćemo se upustiti u raspravu o odnosu imena Serrei li *Serri* prema imenu *Serbi*, pošto smo već rekli, kako stoje Vali spram Hala i Divala.

Prvo pitamo one, koji tvrde da je neki vizantijski prepisivač meo u Ptolemeja Σέρβοι za Σέρροι, ko je to bio, kada je i gde je to učinio?! Dok se za to ne podnese dokaz, držimo stvar za bezpredmetnu i svršenu.

Drugo pitanje je da li su Serrei (Serri) kakvo drugo, zasebno oleme nego što su Srbi? Oko toga pitanja se upravo i vodi spor, te ako taj zapleten čvor razrešimo, stvar će biti potpuno jasna i jednostavna. Po našem mišljenju se ovo pitanje kao i mnoge paleoetnološke i paleogeografske stvari Balkanskog poluostrva i istočne srednje Evrope ne mogu rešiti bez poznavanja orijentaljskih jezika i orijentaljske etnografije, naročito bez poznavanja mnogobrojnih kavkaskih naroda, koje smatramo ključem evropske paleoetnologije. Nama zaceo nedostaje temeljno poznavanje kavkaskih jezičnih i narodnih prilika, no ono malo znanja upotrebićemo pri rešavanju problema o kavkaskim Srbima.

Pre svega mora se istaknuti da kavkaski starosedeoci nisu srodnici Indoevropljana, ni Mongola, ni Semita, već spadaju u porodicu Alarodijevaca, čiji su članovi osim spomenutih Kavkazaca još i: stari Egipćani, Libijci, Berberci, Iberci, Baski, Ligurci, Reti, Etrušćani, Pelazgi, Hetiti, Mitanci, Kaspici, Elamci, Sumerci i mnoga druga staroevropska plemena pre poplave Arijevaca (Indoevropljana). K. Oštir ubraja ovamo i Ilire. Alarodistikom su se bavili osobito F. Hommel, C. Pauly, P. Kretschmer, N. J. Marr, a u najnovije doba K. Oštir,⁷³ profesor ljubljanskog univerziteta. Pošto su do sada historičari, linguisti i kritičari tekstova zanemarivali da izvore razjasne i s ove strane, to se kod izvesnih pitanja polemika naučenjaka više puta izrodila u neplodne prepirke. Pri tome ima iznimaka i treba odati počast W. Tomascheku, koji je kao jedan od prvih prilično shvatio zadatak istočnoevropske i kavkaske paleoetnologije tumačeći izvore s pomoću mongolskih, kavkaskih i iranskih jezika. Za njim su pošli K. Kretschmer, M. Kiessling i naročito J. Marquart, ali je tim novim načinom samo mali deo materijala obradjen.

Kavkazija je krišla u sebi u antičko doba veliki broj plemenâ i narodâ, a ovi nisu imali jedno, već više imena, kao što je i danas slučaj u Kavkaziji. U koliko su imena imala isti koren reči, mogla

⁷³ K. Oštir Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft, Wien-Leipzig, 1921. — *Idem.* Alarodica I (Posebni odtisek iz zbornika „Razprave“. Znanstvenega društva za humanistične vede, str. 273—310). Ljubljana 1923. — *Idem.* Illyro-Thrakisches. (Posebni odtisak iz „Arhiva za arbanšku starinu, jezik i etnologiju“, knjiga I, sv. 1—2, str. 78—137). Beograd 1923. — *Idem.* Sumerski izvor abacističnih številnih imen. (Ponatis iz „Casa“ XVI. letnik. Ljubljana 1922. — *Idem.* Illyro-Pelagica. (Sop. ottis iz „Arhiva za arb. starinu“, II, I. str. 21—70.). Beograd. 1924.

su imati razne prefikse i sufikse, naročito pluralne, koji su dosta karakteristični. Imena su pak davali kavkaskim narodima osim brojnih inorodnih suseda još i arijevski narodi kao: Skiti, Jelmi, Tračani, Perzijanci, Jermeni, Sarmati i drugi, te nam je za antičko doba s područja Kavkaza saopšteno za isti narod više imena ili varijanta istog imena. Zato nije čudnovato, ako je kod Plinija i Ptolemeja u listi naroda i plemena isti narod više puta naveden, bilo da pisci nisu razumeli i razlikovali varijante, bilo da su prepisivali iz ranijih pisaca bez kritike i unosili raznodopska imena u sastav svojih radova, kako bi velikim brojem narodnih i geografskih imena imponovali. O pontskom kralju Mitridatu Eupatoru se priča, da je govorio preko dvadeset jezika svoje države, koja nije bila velika po obimu, ali šarena u etnografskom pogledu. O sajmovima u gradu Dioskurias, na kolhijskom primorju, priča Plinije, obično je silazilo do 300 naroda raznih jezika, i bilo je 130 tumača na poslu.⁷⁴ Svakako ovo saopštenje ne treba razumeti od reči do reči, već kao hiperboličan izraz za etnološko šarenilo Kavkazije.

Danas ima u Kavkaziji Indoevropljana (Rusa, Oseta, Jermena, Perzijanaca), Mongola i pre svega kavkaskih brđjana starosedioca, od kojih se mnogi nazivaju istim imenom kao i u staro doba. Kavkaski autohtoni se dele na tri glavne skupine, i to na: *Čerkesku* (Adighe, antički *Κερκετα*) između Kubana i Crnog mora, *lezginsku* (Legae, *Λυγες*) na jugoistoku, u Dagestanu; *gruzinsku* u Kolhidi i Iberiji. Između ovih glavnih skupina, postoje još i prelazni dijalekti, naime između Čerkesa i Gruzina žive Abhazi, a između Čerkesa i Lezginaca Čečenci (Nančuo), koji stanuju od Andijske planine na jugu do Tereka na severu.

Kavkaski jezici i ako sami međusobno pokazuju mnoge diferencije, ipak imaju toliko zajedničkog, da se mora pretpostaviti njihovo zajedničko poreklo, i razvoj iz jednog prajezika.⁷⁵ Sa stanovišta jezične podele treba razlikovati dve glavne skupine, naime severnokavkasku i južnokavkasku. U prvu spadaju: Čerkesi, Abhazi, Avari, Kaziumüki, Arčinci, Hirkanci, Kürinci, Udinci, Čečenci, i još druga plemena; u drugu: Gruzinci, Mingrelci, Lazi i Svani. Za naše pitanje je od važnosti jedna osobina kavkaskih dijalekata, naime upotrebljavanje nominalnih sufiksa i prefiksa.

U pitanju Plinijevih i Ptolemejevih Srba nas zanimaju u prvom redu pluralni sufiksi kod kavkaskih nomina,⁷⁶ koji glase kod glavnih gruzinskih dijalekata ovako: *-bi* (*-eb*), *-ni*, *-ar*, *-al*, *-ral*, *-lar*, a koji se u kürinskim govorima javljaju u jednostavnom i sastavljenom

⁷⁴ *Naturalis historia*, VI, 15.

⁷⁵ R. v. *Erkert*, *Die Sprachen des kaukasischen Stammes* I, str. VI. Wien 1895. — *Erkertovo* mišljenje potvrđuje i G. *Hüsing*, *Völkerschichten im Iran*. (Mitteil. d. Anthropolog. Gesell. in. Wien, Bd. XXXVI, Hft. 6, str. 211). Wien 1916.

⁷⁶ R. v. *Erkert*, op. c. II, str. 367.

obliku kao: *-ar, -ir, -ur, -ri, -bi, -be, -mur, -rul, -lar*; kao: *-bi, -ni, -ri* u poddijalektima Darvinaca i Laka; *-al, -ul, -il, -bi, -ni, -na* u avarskom, andijskom i didonskom govoru; *-ar, -bi, -ni* u čečenskim narečjima; *-rakhva* u abhazijskom idijomu. Osim toga pojavljuju se u govovima Avara, Laka, Dargvinaca, Didonaca i Kürinaca dentalni sufiksi *-t, -d* kao i *-th* kod Abhazaca.⁷⁷ Avarsko *-bi* je prema Fr. Mülleru⁷⁸ istovetno sa kasiku. *-bal* (= *-bi + al*) = arči. *-b -hürk. -vi = tuš. -bi* koje opet odgovara pluralnim sufiksima *-bi, -pi, phi* kod južnokavkaskih dijalekata. Izolovani stoje *-š (-aš, -iš, -uš, -uoš, -ši)* u tušetsko-čečenskom i *-khua, -tsga* u abhaškom idijomu.

Po svemu izlazi, da je sufiks *-bi* stalni fenomen kod nominalnog plurala u kavkaskim jezicima i narečjima i to držimo kao nasledstvo iz starih vremena, dok su bila plemena više na okupu i u tešnjoj vezi. N. J. Marr drži pluralni sufiks *-p (-b)* direktno kao stari etnički sufiks kavkaskih (jafetitskih) naroda. (Яфетический Сборникъ, I, 114, Петроград 1922.).

Od starih južnokavkaskih jezika najbolje je proučen elamski,⁷⁹ koji je isto tako imao nominalne sufikse za osobe (koje donekle odgovaraju odredjenom članu): *r* i *k* za singular, *p* za plural, a za stvari služi sufiks *m*. Tako n. pr. *suki* znači „kralj biti“: *suki-k* „kralj“, *suki-p* „kraljevi“, *suki-me* „kraljevstvo“. Elamski pluralni nastavak nazivamo n. pr. kod starokavkaskog naroda *Κάσπιοι* (*Kas-p -i*), koji su sedeli u Azärbäijanu, južno od Kaspijskog mora. Labijalni glas *p* kod Elamaca odgovara labijalnom *b* kod Kavkazaca, koja oba spadaju u alarodijisku porodicu. Narod *Κάσπιοι* je u antičko doba zabeležen i na drugim mestima ali sa pluralnim sufiksima *i* i *p*: *Kassi* u babilonskim napisima i *Kasjapa* u Rigvedi, *Κοσσάιοι* kod grčkih pisaca.

Iz navedenih primera vidimo, da su kavkaski narodi upotrebljavali nominalne pluralne sufikse isto tako u antičko doba kao i danas (osobito *-bi* i *-ni*) i da su za isti narod prema tome postojali razni oblici imena. Ako ovo iskustvo primenimo na Srbe, možemo dobiti oblike *Ser + bi = Serbi*, *Ser + ni = Serni*. Koren je bezuvetno *ser*. Oblik *Ser + i = Seri*, mogli su dati indoevropski susedi, a još pre i izvesna kavkaska plemena, koja su isto tako pra-

⁷⁷ *Idem*, op. c. II, 368: „švar-*th* = wir, und har-*th* = ihr lassen sich mit dem (neben *n*, cf den. Plural auf *ni* beim Namen) in den georgischen Hauptdialekten als Pluralzeichen des Verbs gebrauchten Endungen — *t, th*, vergleichen; desgleichen das Pluralelement — *x* im Čerkessischen und Udischen, vielleicht abhaz. — *khva* mit dem Pluralelement *-x* der dritten Person in svanetischen Formen wie *li-x* (sie) „sind“ vom Singular *li* (*er*) „ist“; ferner die Pluralzeichen *-š, -z, -č* in den čečenischen Dialecten (cf. auch Dargw. Formen wie *nu-ša* = wir, *nu* = ich; Avar *ni-ž* = wir, *nu-ž* = ihr; die erweiterten Pluralelemente *-š* — im Rutul. Caxurischen und — *č* — (im Arčinschen) mit dem in Svanetischen Formen wie *xvi-š-th xi-š-th* (von *xui xi*) steckenden pluralen Element *š*. —

⁷⁸ Friedrich Müller, Die Sprachen der lockenhaarigen Rassen, II. Abt.: die Sprachen der mittelländischen Rasse, I. Hälfte, str. 217. (Grundriss der Sprachwissenschaft, Bd. III). Wien 1885.

⁷⁹ G. Hüsing, op. c. I. c. 226.

vila plural sa sufiksom *-i* kao danas Hürkanci i Tuši u Dagestanu. Čak i oblik *Sern-is* koji dolazi u kodeksima Plinija mogao bi se objasniti možda kao kombinovan sufiks *ni + š*, tako da je možda jedno kavkasko pleme dodalo već kompletnom pluralnom sufiksu još *-š*, koji upotrebljavaju lezginški govori Rutula i Cahura.

Koren, dakle, ostaje uvek *ser*; menjaju se samo pluralni sufiksi prema govorima naroda, koji su imali Sere na misli i na ustima.

Da bismo videli oko čega se vodi spor između kritičara Plinijeva teksta, upoređićemo izdanja G. Brotiera⁸⁰ iz godine 1779., Detlefsena⁸¹ iz godine 1904. i K. Mayhoffa iz godine 1906.

Izdanje Brotiera:

Izdanje Detlefsena:

Izdanje Mayhoffa:

A Cimmerico accolunt Ma-
eotici, Vali, Serbi, Ar-
rechi, Zingi, Psesii.

A Cimmerico accolunt Ma-
eotici, Haliserni, Serrei,
Scizi, Gnissi.

A Cimmerico accolunt Ma-
eotici, Vali, Serbi, Ser-
rei, Scizi, Gnissi.

Ako je Hermolaos Barbarus zaista u XV. stoleću mesto Hali Sernis (koji se oblici nalaze u kodeksima Plinija) postavio Ptolemejeve Vali Serbi, što ima i Brotierovo izdanje, nije stvarno ništa pogrešio, već je samo uneo druge oblike, jer su, kao što smo pokazali Vali identični sa Halima, a Serni sa Serbima. Svakako je za samu stvar suvišno, po našem mišljenju, ako Detlefsen uzima u svoje izdanje teksta uz Haliserni još i Serrei ili kad čitamo kod Mayhoffa uz Serrei još i Serbi. Ako je Plinije prvobitno zaista zapisao uz Serbi i Serrei, to ne znači ništa, jer je često isti narod navodio više puta bilo u istom obliku bilo u varijanti. To je doneo sobom način njegovog kompilatorskog pisanja. Kada dakle C. Müller piše⁸² „quod olim in Plinii (6, 19) editionibus legebatur. A Cimmerico accolunt Vali (Hali codd.; Hale ad Bosphorum in Tab. Peut.), Serbi (Sernis codd.), conjecturis nititur haud probandis“, ima verovatno pravo u formalnom pogledu, a u suštini cela stvar ne menja ništa.

Iz svega se vidi, da K. Jireček i njegova historička škola nema pravo kad negira Srbe u Kavkaziji misleći da je neki bizantinski prepisivač Ptolemeja izmenio u tekstu Σέρριοι u Σέρβιοι. Prvobitna postojbina Srba nalazila se negde na srednjem i verovatno delimice na susednom donjem Kubanu u blizini Zinha (Scizi), Psesijaca, Tata, Aspurgiana i Vala (Hala). Daleko nisu bili ni Hrvati, no o tome će biti govora drugom prilikom. U opštoj seobi naroda, — koja je na istoku počela u II stoleću pre Hr., a u Kavkaziji se nastavila još i u I stoleću pre Hr. — izgleda da su se razbile jedinice navedenih naroda na dva ili možda na tri dela: jedan je deo ostao

⁸⁰ Gaii Plinii Secundi, historiae naturalis libri XXXVII, quos recensuit et notis illustravit Gabriel Brotier, tomus II, (Typis J. Barbon, via mathurinensium) Parisiis MDCCCLXXIX.

⁸¹ D. Detlefsen, die Geographischen Bücher, (II, 242 — VI Schluss) die Naturalis Historia des C. Plinius Secundus mit vollständigem kritischen Apparat. Berlin 1904.

⁸² C. Müller, op. c. I, 2 str. 919, primedba 6.

na starom mestu, drugi je prešao na južnu stranu kavkaske kose, treći je pak prešao zajedno sa Sarmatima reku Don (Tanais) i zauzvatio se ili na Karpatima, ili na Dunavu, Visli, Odri i Labi. Nama izgleda, da su narodi iz južnog dela Azijske Sarmatije ustanovili i Nemcima prve narodne i državne organizacije (plemenske konfederacije). Istu ulogu su imali Sarmati i Kavkasci u široko rasprostranjenoj masi Slovena. Osvajaci su zaboravili svoj jezik, no ostala su imena i ideje socijalnih tvorevina, plemenskih organizacija i primitivnih država. Sve govori za to, da su Česi, (Scizi, Chisoe, Cissi, Zih), Hrvati, Srbi pa možda i Pesijci (Pšovani?), Tati i Vali — zajedno ostavili Kavkaziju, i naselili se između gornje Visle i Labe. gde ih nalazimo u početku Srednjeg Veka opet kao susede, što se ne može smatrati kao puki slučaj. Obim ove studije ne dozvoljava da se upuštamo u daljnje izlaganje ove pojave, ali već unapred možemo izjaviti, da Sasi, Suebi, Chatti (Hessi) Lugijci, Avarini, Naharnavali, Buri, Helisii nisu bili prvobitno germanskog već alarodijskog porekla, dakle tudji Nemcima ili Slovenima, u kojima su etnološki u glavnom potonuli.

U uvodu je spomenuto da se u ovoj studiji ne mislimo baviti dolaskom Srba iz Kavkazije u Srednju Evropu, pošto je to zasebno pitanje, ali želimo konstatovati, da su verovatno Srbi najkasnije u IV stoleću posle Hr., ako ne i pre, sedeli u oblasti Erdeljskih Karpata (Transilvanskih Alpa) u Mezogotiji jer Ammianus Marcellinus⁸³ naziva ove planine *montes Serrorum*. Pošto smo utvrdili da Serri znači isto što Serbi, spomenuto mesto latinskog pisca potvrđuje Srbe u području južnih Karpata, gde su se privremeno zadržavali na svome putu u srce Evrope. Doba života i rada Amijana Marcelina znači krajnu vremensku granicu, terminus ante quem, i prema tome Srbi su mogli biti već i pre na spomenutom mestu. On se rodio oko 330 god. u Antiohiji, umro je u Rima oko 400 god., a dovršio je svoj historijski rad nešto pre smrti. Za nas je osobito važno, da je na putu iz Antiohije preko Trakije za Rim posetio bojišta između Gotâ i Rimljana, jer se upravo u vezi sa gotskim ratovima pod carem Valensom spominju i *montes Serrorum*, teško pristupačne, strme planite, koje probija reka Aluta.

Za Jazigima, koji su brzo posle Hristova rođanja stigli u ravnice između Dunava i Tise, uputiše se preko Dona u srednju Evropu, možda i Srbi. U vrtlog opšte seobe naroda, koja je počela u II stoleću pre Hr. upadoše docnije možda i meotski Srbi, pa možda i Hrvati i Česi (Zih, Zihhi, Cissi, Zekhi). Sve nam se čini, kao da su u isto doba zauzeli Hrvati, severni Srbi pak i južni luk planinskog venca, koji razgraničava Sarmatiju od Dakije i imenovali ga svojim narodnim

⁸³ *Ammiani Marcellini, Rerum gestarum libri qui supersunt.* (Franciscus Eyssenhardt recensuit. Editio minor.) Berolini MDCCCLXXI, lib. XXVII, 5, 2—3:

imenom Montes Serrorum i možda delomice Καρπάτης ὄρος.⁸¹ Pre Ptolemeja se ove planine nisu tako imenovale, što je važno konstatovati.

Izgleda da su se manje, izolovane čete Srba (možda u društvu sa Jazigima) zaletele već u I. stoleću posle Hr. iz Sarmatije ili Dakije u Panoniju, u naše zemlje na Dravi i Savi. Plinius naime spominje, navodeći plemena na Dravi, i *Serete*:⁸⁵ Amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt Dravs e Noricis violentior, Saus ex Alpibus Carnicis placidior, CXX intervallo: Draus per Serretes, Serapillos, Jasos, Andizetes, Saus per Colapianos Breucosque. Misli se, da su Sereti bili u oblasti donje Drave⁸⁶, a Ptolemej spominje u donjoj Panoniji (Pannonia Inferior), u savskoj dolini, grad Serbitium,⁸⁷ Ἀπό δὲ τοῦ ποταμοῦ:

Βερβις	μ β'	μ ζ'
Σερβίτιον	μ α' γ''	μ ζ' L'
Τούβαλον	μ β' γ'	μ ζ'

Grad Serbitium (codices: ἑρβινον Σερβίτιον, Σερβέντιον, Σερβινον codices plurimi; Tab. Peut. 1: Servitium; Itin. Ant. 268: Servitti; Geogr. Rav. IV, 9: Serbitium) ležao je na raskrsnici sisačkog i dalmatinskog rimskog drumu, gde je Germanicus godine 7 posle Hr. u ilirskom ratu prešao preko Save otprilike tamo, gde danas leži Stara Gradiška. Ovi Srbi teško da su već tada govorili slovenski, nego po svoj prilici čerkeski možda sa izvesnom primesom sarmatskoga.

Kako i kada su došli Srbi, Hrvati i Česi u sliv Labe i Odre, pitanje je za sebe. Bez svake sumnje su uticali Huni i Avari na naseljenje Srba, Hrvata i Čeha na onim mestima, gde ih je zatekla historija u početku Srednjeg veka.

IV. Etimologija imena Srb

„Dunkel ist, allen neueren Deutungsversuchen zum Trotz, auch der Name der Serben, der in der Lausitz und in den Balkanländern wiederkehrt“.

C. Jireček. Geschichte der Serben I, 71

Pre dve godine smo pisali, da treba tražiti poreklo Srba na istočnoj strani Meotide, i nagovestili kojim jezikom treba tumačiti značenje imena.⁸⁸ Na tome stanovištu stojimo i danas, no pre nego što udjemo u raspravljanje, navešćemo prethodna etimološka tumačenja.

⁸⁴ Neki izvode etničko ime Hrvata od Karpata i to ne stoji formalno u protivnosti sa modernom lingvistikom: Καρπάτης: ilir.-trač. K^{ar}wat > Чръватъ. (K. Ostir, Ilyro-Thrakisches, I. c. 103). Pisac ove studije pak ima svoje izlaganje imena Hrvat.

⁸⁵ Nat. hist. III, 147:

⁸⁶ PWRE II 1745.

⁸⁷ Geograph. II, 15, 4:

⁸⁸ Н. Жујанић, О пореклу имена Србин. („Нови Живот“, књига IX, стр. 60, 61). Београд 1922.

Već u X. stoleću posle Hr. tumačio je car Konstantin Porfirogenit VII ime Srb, dovodeći ga zbog spoljašnje sličnosti reći u vezu sa latinskim *servi* i odatle serbula, narodno ime za obuću robova tako da se *Cerbulijanima* nazivaju oni, koji imaju jeftinu i prostu obuću. Tako ime je pak predato Srbima kao robovima romijskog cara⁸⁹.

Jasno je, da je dovodjenje značenja Serbli i servi u etimološku srodnost delom igranje rečima, delom naglasavanje stare legitimnosti Vizantije na srpsku zemlju, dok F. Šišić, za σέρβουλα primećuje kao da je car imao na umu srpsko-hrvatsku reč crevlje, koja se čuje u jugozapadnim krajevima naše države i na tamošnjem primorju. K. Zeuss⁹⁰ je hteo ime Srba protumačiti gotskim *hvair-ban*, staronord *hverfa wenden*, got. *hvairbon* „wandeln, vagari“ a tome bi trebao odgovarati jedan slovenski koren, kao što odgovara got. *hairto taihun* — slov. „srčъ“ „desjat“, kao da je *w* posle *h* urinut samo u nemačkom jeziku. Značenje Srb, nastavlja Zeus, moglo bi se dovesti u sklad sa nemačkim imenom Suevus, Vandalus i da je možda nešto o tome znao češki glosator pišući: *Sarabaitae, proprie currentes, vel sibi viventes*. Ka ovom tumačenju *proprie currentes*, možemo dodati, da u gruzinskom jeziku znači *sirbili* „das Laufen“ (iz *rbena*),⁹¹ samo to nema verovatno nikakve veze sa Srbima. Ja škin misli, da Serb dolazi od perz. *ser*. „glava“, Serb „glavar“⁹² J. Dobrovski i po njemu J. P. Šafarik izvodili su Srb - Srbadija od *Sarmati-Sarmatija*, no docnije se Šafarik predomislio i izvodio Srbe od *ser* „roditi“ (sankrit. *su*), dakle Srbi „rodjaci, srodnici, narod“.⁹³ Što se tiče značenja imena Σαρμάται, Σαρρομαται ono uopšte nije indoevropsko već alarodijsko i znači „kopljanici“ od predmak. σάρισσα „koplje“ + μαται „narod“; slično i Σάκαι > Σκαυ (ισπο-τοζόται)⁹⁴. Veliki slavista Fr. Miklošič⁹⁵ traži koren i značenje imena Srb u poljskom *pasierb* „pastorak“, *pasierbica* „pastorkinja“, ruski *paserb*, malorus. *paserb-paserbica*. Možda nije isključen suprotan slučaj, naime da *pasierb* dolazi od Serb - Serbi, koji su nekada predstavljali povlašćen stalež osvajača, porodicu, samo u tom slučaju Serb nije slovenskog već alarodijskog porekla. Dosta je mogućno da se *pa-serb*

⁸⁹ Σέρβλοι δὲ τῆ τῶν Ρωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσγοροῦνται ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικῶς φρεῖν ὑποδήματα καὶ σέρβουλιανὸς τοὺς τὰ εὐτελεῖ καὶ πενιχὰ ὑποδήματα φοροῦντας, ταύτην δὲ τὴν ἐπονομίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ρωμαίων. *Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio. Recognovit Immanuel Bekkerus. Bonnae MDCCCXL, cap. 32.*

⁹⁰ *Kaspar Zeus, Die Deutschen und die Nachbarstämme, 58, 608. München 1837.*

⁹¹ *A. Ditr, Theoretisch-praktische Grammatik der modernen georgischen Sprache. Wein-Leipzig 1904.*

⁹² Navedeno u delu: *L. Niederle, Slov. Starož. II, 486.*

⁹³ Navedeno u delu: *Φ. Ιλλυουκ, op. c. str. 6.*

⁹⁴ *K. Oštir, Illyro-Thrakisches, str. 134.*

⁹⁵ *Franz Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien, 1886.*

„pastorak“ razvio paralelno sa imenom Srba i to od predslov. (alarodijskog) **sir* + *b* „sin“, srodno sa primerima navedenim od K. Oštira (Beitr. zur alarodischen Sprachwissenschaft, str. 107): sum.-*tur* „Tierjunges“, sum. eduru „sin“, bask. *sor* naitre engenderer, i-zor fräch-tig, lidijjski *Zul* „sin“ elam. šala „hčerka“, ingilojski šul > gruz. švili, bask. *sefrjin* „sin“, dakle pl. serbi, sinovi porodica. I ako latinsku reč *servus* „rob“ drže lingviste za indoevropsko (*servare*), ipak bi se u svom prvobitnom značenju možda mogla dovesti u vezu sa paleoevropskom (alarodijskom) **sa**r + *b*/*h* „dete“, „sin“, „član porodice“ „družinče“ i od toga sekundarno „sluga“, „rob“. U češkom i starosrpskom jeziku znači *otrok* „rob“, u slovenačkom pak „dete“. U orijentu vladalac naziva podložne svoje države sinovima, a sam se smatra otcem celog naroda. Starešine zadruga mogli su nazivati članove porodice pak: robove „*decom*“, „sinovima“, „momcima“ (lat. *puer*, slovenački *hlavec*). Na kraju treba još spomenuti sa glasovne strane, da u paleoevropskim (alarodijskim) jezicima *b* prelazi preko aspirata *bh* u *w*⁹⁶ i u tom pogledu *e* u *i*⁹⁷. U oba slučaja je ime Srb neslovenskog porekla. G. Daničić je video u imeu Srb koren *sar* „čuvati, braniti“ isto kao i kod imena Hrvat, determinirano u *Sarbh* sa značenjem branitelja ili borca⁹⁸. F. Solmsen je istog mišljenja kao što behu J. P. Šafarik i Fr. Miklošič, da Serb (Sorb) stoji u etimološkoj vezi sa pol. *pasierb* ili malorus. *pryserbytsja* „sich an jemand heften“, koren sam pak izvodi od **sirbū*, dalje od *sibrū* (upor. starosrb. *sebrū* „einer, der frei ist, aber nicht zum Adel gehört“, novosrb. *sëbar* „zemljoradnik“ što treba da bude istovetno sa got. *sibja* „Sippe“).⁹⁹ Na kraju navodimo vrlo značajne reči hrvatskog filologa T. Maretića o ovom problemu: „Tako su dakle imena Hrvat i Srbin još uvijek tamna kao i veliko mnoštvo drugih narodnih imena, ne samo po slovenskim već i po drugim zemljama. Reći ćemo uzrok, zašto je filolozima mnogo teže tumačiti narodna imena, nego druge reči u jezicima. To je zato, jer kad filolog hoće da tumači riječ kao sin, živ, nositi i t. d. to je njemu poznato značenje tih reči i ono mu je od velike pomoći u poredjenju jednih reči sa drugima, a u zgodnom poredjenju i stoji sva tajna etimologije; ali kad treba tumačiti riječi kao Hrvat, Srbin, Slovenin, tu niko ne zna, što te riječi upravo znače i zato je s njima golema muka. Kad bi se znalo njihovo pravo značenje, onda bi već tim samim bilo odvojeno preko polovine muke.“¹⁰⁰

⁹⁶ K. Oštir, *Illyro-Thrakisches*, 102.

⁹⁷ *Idem*, op. c. 79 sq.

⁹⁸ Navedeno kod Ф. Шумића, op. c. str. 7.

⁹⁹ Felix Solmsen, *Indogermanische Eigenamen als Spiegel der Kulturgeschichte*. Herausgegeben von E. Fraenki. (Indogermanische Bibliothek, herausgegeben von H. Firt und W. Streitberg, IV. Abteilung: Sprachgeschichte, str. 97). Heidelberg 1922.

¹⁰⁰ J. Maretić, *Slaveni u davnini*, 73, Zagreb 1889.

Razmišljajući o značenju imena Srba a priori nismo mislili na slovensko, pa ni na indoevropsko poreklo reči, jedno iz razloga što se Srbi prvi put spominju u Kavkazu, drugo zbog pluralnog sufiksa-bi, koji je upravo karakterističan za jezike kavkaskih starosedioca, velike alarodske porodice. No teško je pronaći, šta znači koren *ser-*, na koji se domeće pluralni sufiks -bi? Mislili smo i na Sere (Σήρες, Sērae), „ljudi sa svilom, svileni ljudi“ od starokitajske reči *sir* (danas *ssu*, koreanski *sil*) „svila“¹⁰¹ i ako se to ime u antičko doba odnosilo na Kitajce. No putem trgovine sa svilom moglo je isto ime preći i na koji drugi narod prednje Azije, pošto je već Herodot znao za „medijska odela“, dok ih medjutim Nearh, admiral Aleksandra „Velikog“ naziva pravim imenom σήρικὰ δέρματα. Kitajski car Wu sklopio je godine 114 pre Hr. direktne trgovačke veze sa turansko-iranskim zapadom i kao odziv na ovaj promet može se smatrati spominanje Sera u helenističkoj literaturi, kao proizvođača cjenene i skupe tkanine. Tako je moglo jedno ili drugo pleme dobiti ime Serbi od posredne trgovine sa svilom. Na kraju nije isključena mogućnost, da je povodom prvog udara Huna prema zapadu u II. stoleću pre Hr. bilo jedno ili drugo pleme Sera bačeno iz daleke Azije u Kavkaziju. Treba samo pomisliti, da već u doba Ptolemeja imamo Avarine u Nemačkoj i Hune na Dnjepru južno od Kijeva i da su u V. stoleću posle Hr. Huni dospeli do srca Galije, gde su na Katalanskim poljanama bili strahovitu bitku naroda.

To su medjutim kombinacije, za koje nema dokaza.

Uvereni da imena starih i primitivnih naroda obično znače „ljudi“ ili „rodbina“ ili pleme“ ili „govoreći“, to smo fragali u kavkaskim jezicima za rečima, kojima bi se dalo objasniti poreklo i značenje imena Srb i zaustavili smo se kod *avarske (lezginske) reči sur „homo“* ∞ **saʳ* (*sa|e|i|o|ur*) i od tuda plur. *ser + bi = serbi „homines, družina, pleme narod“*. Tako se lepo izlaže Serbi Plinija i Σέρβοι Ptolemeja. *Druge varijante nastale su sa pluralnim sufiksima -ni: Ser + ni = Serni ili -x (ch): ser + ch = Serachi, ili sufiksom -i: Ser + i = Serri (Serrei)*. *Sur „čovek“, može biti srodno sa gore navedenom ser „roditi“; svakako ime Srb teško je odvojiti od pred-slovenskog serb „sin“, koji smo koren već gore naveli. Oblike imena Srbi, Serbi, Serrei dokumentovali smo iz antičke literature i historije, samo treba još pronaći Sirache (Serache) koje predpostavljamo na osnovu teorije. I zaista čitamo u horografiji Pomponija Mele, da su Sirachi stanovali na Azovskom primorju između Kimerijskog Bospora i Dona ovako: Meocani, Tati, Sirachi, Fikori i Jak-samati, koji su bili najbliži ušću reke Dona.¹⁰² Prema tome su možda*

¹⁰¹ PWRE II 1678.

¹⁰² Pomponii Melae, De historiographia libri tres. Recensuit Carolus Frick (In aedibus Teubneri). Lipsiae MDCCCLXXX, lib. I, 114.

Sirachi zauzimali gotovo isto mesto na istočnoj obali Meotide, koje je Plinius odredio Srbima, samo su im ovde južni susedi Tati mesto Vali, koja smo oba plemena konstatovali blizu ušća Kubana. *Izjednačenje Serbi = Serrei (Serri) = Sirachi potvrđuje ono što smo rekli povodom tretiranja Plinijevih Srba, naime da su sedeli negde u uglu između Kubana i Azovskog mora.* Bez sumnje su Sirakeni (Σηρακινοί) istovetni sa Melinim Sirachima, jer ih *Ptolemej* postavlja niže Jaksamatâ tako da su južno od njih bili Psesi, Tati i Meočani, zatim Tirambi, Aspurgiani i još dalje kod planine Koraksa Arihi i Zinhi.¹⁰³

Ako pogledamo na priloženu mapu videćemo, da su Psesijci, Tati, Aspurgiani sedeli na donjem Kubanu, a za Jaksamate znamo iz Mele, da su bili na ušću Dona, pa možemo prema tome reći, da su Sirakeni imali svoje mesto negde između Kubana i ušća Dona, zapadno ili severo-zapadno od Hipijskih planina i Zinha. Možda je u vezi sa Srbima i naselje Suruba (Σούρουβα),¹⁰⁴ koje je prema V. Borisovu ležalo na donjoj okuci Kubana uz prastari trgovački i vojnički drum, koji je vodio iz Iberije preko Kavkaskih vrata i prevoja Darjala, Serake, Ebriape, Koruzije uz Kuban, ka Kimerijskom Bosporu. Iz navedenih podataka možemo zaključiti, da su Srbi (Serrei = Sirachi = Sirakeni) živeli na prostoru između ušća Dona, Hipijskih planina, Kubana i Azovskog mora. Po svoj prilici su im sedišta bilu na srednjem i delimice na donjem Kubanu, tako da su negda na jugu dopirali do padine Koraksa (zap. Kavkaza), na severu do ispod ušća Dona, odprilike do reke Jeje.

Izjednačenje Sirachi = Serbi = Serrei daju nam prava za tvrdnju da su Srbi ili jedno njihovo pleme živeli i u Kolhidi kao susedi Čerkesa (Cercetae), Marda i Kefalotoma, i verovatno su sa severozapada Kavkazije sišli na jug kod provale Psesijaca i Zinha u severoistočno (čerkesko) primorje Ponta, kao što smo gore naveli. Plinije, naime, spominje ova plemena u blizini grada Dioskurias¹⁰⁵ i njegovi Seraci valjda su identični sa Serrima starijih izdanja Pomponija Mele. U novijem izdanju ovog geografa Serri su ispušteni¹⁰⁶ na dotičnom mestu, ali neopravdano, kao što misli K. Kretschmer sa kojim se slažemo i mi.

¹⁰³ Geograph. V, 8; 12.

¹⁰⁴ *Suruba* možda iz suroba množstvo ili gomila ljudi, mesto skupljanja naroda, dakle grad ili sajmište; sufiks -*oba*, -*eba* izražava u kavkaskom govoru ili abstrakta ili nagomilovanje ili zajednicu: Rusoba - Rusi; Samhoba - Jermeni. - C. Müller, op. c. I, 2, str. 921 postavlja Surubu u sredinu između Kopyla i Jekaterinodara, na potok Angelinku, koji odvodi vodu Kubana u Maeotis. Srbi su vajda na donjem toku Kubana dopirali do ušća reke Pšiš i Pšehe, na kojima su sedeli Psesijci, odnosno Psakani.

¹⁰⁵ Nat. hist. VI, 15.

¹⁰⁶ *Pomponii Melae*, De chorographia, libri tres. Recognovit Carolus Frick. Lipsiae MDCCCLXXX, lib. I, 110: at in primo flexu iam curvi litoris oppidum est quod graeci mercatores constituisse, et quia cum caeca tempestate agerentur, ignaris qua terra esset cyni vox notam dederat, Cynum adpetasse dicuntur, reliqua eius ferae incultaeque gentes vasto mari adsidentes tenent, Melanchlaena, Toretica, sex Colicae, Coralici, Phthirophagi, Heniochi, Achaei, Cercetici et iam in confinio Maeotidis Sindones.

Kralj Siraha zvao se Zorsines,¹⁰⁷ kojemu je godine 49 posle Hr. utekao od Rimljana progonjen bosporanski vladar Mitridates i koji je izgubio bitku braneci svog gosta.¹⁰⁸ To je prvi poznati srpski vladar u opšte.

Tako izgleda da su Srbi bili dosta rasprostranjeni u Kaukazi i to pod raznim varijantama istog imena: Serbi, Serrei, Serri, Sirachi, Seraci, Siraceni. Živili su na Kubanu, u Iberiji i Kolhidi.

I sam K. Müller nije bio na čisto da li da prizna kavkaske Srbe ili ne, primećujući uz Ptolomejevo Σέρβοι: fortasse sunt Suebi Hiberi, quos infra Sasones et iuxta Divalos Tab. Peut. habet (ad hod. Siwai montem, a Tchiwali boream versus, a Dariel faucibus austrum versus). Iidemque sunt Σέρβοι qui cum Masaeis supra Sasones ponuntur in Scythia infra Imaum.¹⁰⁹ Pošto Ptolemej postavlja Srbe severno od Vala, iberski su Srbi zauzimali zaista u glavnom ista mesta kao i Suebi Tab. Peut., naimo u slivu reke Aragve, južno od prelaza Darjal. No, tome ne treba da se čudimo, jer su po našem mišljenju Srbi (Surebi) i Suebi samo varijante istog imena, koje se mogu objasniti na osnovu dva pravila: prvo se u kavkaskim jezicima pravi nominalni plural osim sa *-bi*, još i sa *-eb*, drugo imamo u aloridijskim jezicima *ispad liquide*. Tako možemo od korena *ser* postaviti sledeće gramatički pravilne oblike: Sarbi -Sarebi, Serbi -Serebi, Sirbi -Sirebi, Sorbi -Sorebi, Surbi -Surebi. Od tih teoretskih imena javila su se neka u VII do IX stoleću kod Srba na Labi i Iliriku, dakako u više ili manje iskvarenim oblicima: *Surbi, Suurbi, Siurbi, Surbii*, (od toga *Surpe, Surfe* kod kralja Alfreda), *Surabi, Sorabi*; Arap Masudi je pisao *Sarbin*. Polabska Srbija se zvala (godine 801) provincia *Sarove*, kod Kozme *Zribia*, u listinama cara Henrika II (godine 1040) *Zurba* pagus, u Lotarovoj listini (godine 1136) prov. *Suurbelant*.¹¹⁰ U početku ove rasprave smo kazali da se Srbi na Balkanskom Poluostrvu spominju prvi put god. 822 pod imenom *Sorabi*, a u domaćem jeziku Сръбинъ, Сръблинь, kod Rusa u kijevskom letopisu Сербъ, Сербъ.¹¹¹ Ali kako da dobijemo iz jednog ili drugog gore navedenog teoretskog oblika *Suebi*? Teškoću pravi *r*. Kad bi se dalo glasovnim pravilom opravdati u kavkaskim ili drugim aloridijskim jezicima gubitak likvide, onda bi bilo lahko dokazati istovetnost historijski utvrđenih oblika Suebi i Siebi (Σέρβοι) sa Serbi ili

¹⁰⁷ U napisima u Tanaisu ima ime Ζορδίνης i Ζορδίνος. Neki htedoše izlagati ime od avest. *zavareo* „sila“ i *zaēna* „oružje“, što se pak protivi glasovnim zakonima. — (Max Vasmer, Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven, I: Iranier in Südrussland, Leipzig, 1923).

¹⁰⁸ *Cornelii Taciti*, Ab excessu divi Augusti, XII, 15.

¹⁰⁹ C. Müller, op. cit. I, 2, str. 919, 920, primetba 6.

¹¹⁰ L. Niederle, Slovenské starožitnosti, Díl III, str. 114, Praha 1919.

¹¹¹ *Idem*, op. c. II, str. 487.

Sirbi. I na sreću ima cela vrsta primera, da likvida ispada¹¹² u starim alarodijskim jezicima kod gradacije glasova: ill.-thr. Diurpaneus: Diuppaneus; diuppaneus; ἀνιαρ-σεξέ : ἀνια-σ-σεξέ; sl. * Iskьrъ : Oskios; Σκόμβρος : Scopios; -σαρην „dete, kćerka“ -σάριος „sin“; paus „sin“; -πορις; -πουος, pus, „supruga“, . etr. pu-ia „supruga“; Ὀρδησσός : Οδησσός; V-i-adia: Одрѣа. i t. d. Na osnovu tih primera opravdano izvodimo Surebi > Suebi. Ako uzmemo na um, da su oba naroda bila u Kavkazu i da su došla u sliv Labe sa istoka, onda se verovatnost još povećava.

Nemački naučenjaci misle da su Suebi pragermansko pleme i tumače značenje imena iz germanskog, u čemu se naročito istakao R. Much,¹¹³ profesor germanistike na bečkom univerzitetu. On tvrdi da Suevi (Σουείβοι) odgovara star. visokonem. swāba, swapa od sweban „spavati“, dakle Suebi „Die Schlafmützen“. Ipak ovaj germanista predpostavlja germ. koren * swēba „slobodan“, sl. „svojci“ od pronom. korena sve-, svo-, a to daje u germ. swēba, „eigen traut“ i sa b : sebjo „Sippe“.¹¹⁴ Ova, kao i druge germanske etimologije, ima vrednost narodnih etimologija, t. j. Germani su negermanske Suebe identifikovali sa svojim swēba „svoj“, ali se ovaj koren ne nalazi u germanskom. Već iz historijskih razloga se ne možemo time složiti, jer Svebi (nosioci imena) prvobitno nisu mogli doći od ušća reke Eidere, već samo samo sa istoka iz azijske Sarmatije. Poreklo suevskog imena nije germansko i svi napori da ga razjasne germanskim i uopšte indoevropskim jezikom moraju ostati bezuspešni. Suebi su alarodijskog porekla, došli su sa istoka u sliv Labe, pokorili su tamo Nemce, sivoirili im plemenske organizacije, ali su izgubili svoj jezik, dok su ostali ime i ideja političke tvorevine. Ova suevska (alamanska) ideja ljuto se borila sa franačkom idejom za političko prvenstvo u Galiji i Germaniji.

Ako su Suebi i Srbi iz istog izvora, — a to prilično potvrđuje historija i etimologija njihovog imena —, onda imamo u slivu Labe istu pojavu, kao što je bila u odnosu Francuza prema Francima. Jedan deo Franaka pokorio je, naime, Romane u Galiji, zavladao je kao gospodujući stalež, ali je jezično i kulturno potonuo u romanstvu, dok je drugi deo u slivu Maina ostao do danas nemački. Od galskih Franaka ostalo je samo ime za romanski narod Francuza i ideja državne tvorevine, francuska nacionalna ideja. Na isti način se moglo desiti, da je jedan deo Srba osvojio dobar deo amorfne mase Germana, drugi pak je iz jednog dela Slovena organizovao Srbe. U krajnjem

¹¹² K. Oštir, Illyro-Thrak. str. 88.

¹¹³ Rudolf Much, Deutsche Stammeskunde. Mit 2 Karten und 2 Tafeln, Leipzig 1905.

¹¹⁴ Johann Hoops, Reallexikon der germanischen Altertumskunde, Bd. 5, IV, str. 297. Strassburg 1918-1919.

slučaju je moguće i to: da su osvajački Srbi upali među Germane već kao poslovenjeni, pa se posle brzo ponemčili. Ako Suebi, putujući iz Azijske Sarmatije u Germaniju nisu prelazili Karpate, što je verovatno, već obišli luk Karpata sa spoljašne strane, onda ih je u svakom slučaju put vodio kroz zemlju Slovena, gde su mogli privremeno boraviti. U VI. veku posle Hr. piše Vibius Sequester u svom hidrografskom delu „De fluminibus“: *Albis Suevos a Cervetiis dividit*.¹¹⁵ Samo uska linija Labe delila je nemačke „Su[r]ebe i slovenske S[u]rbe.

Isti izvor i isto značenje imena Srb i Sweb je lingvistički moguće i vrlo verovatno, no ovu teoriju bi trebalo podupreti još jačim historijskim razlozima, nego što je ovdje učinjeno.

Tretiranje Plinijevih i Ptolemejevih Srba nailazilo je kod historičara na neku preteranu opreznost, koja naliči već na strah pred ovim problemom. Uvaženi istraživači prošlosti južnih Slovena napojeni negativnim duhom, obično su sa nekoliko reči prošli pored ovog prvog konstatovanja Srba.

Otkuda to? Mi mislimo od nepoznavanja socioloških faktora u istoriji, naime iz nepoznavanja načina postajanja države, naroda i narodnosti. Poznavaoi slovenske prošlosti bojali su se da priznaju Plinijeve Srbe, jer bi ih u tom slučaju morali držati za Slovene, a to ipak nisu mogli, pošto su tada Sloveni bili daleko od Kavkazije i Dona. U doba slovenske zajednice u Transkarpatiji¹¹⁶ Sloveni su naime prema istoku jedva prešli preko srednjeg Dněpra i poslednji istočni ogranci dopirali su do donje Sule, leve pritoke Dnjěpra. Od grada Tanaisa na ušću reke Dona Sloveni behu udaljeni oko 550 km. a od Kubana oko 800 km.. Ni Jireček nije pomislio, da su kavkaski Srbi mogli doći među Slovene kao tuđji elemenat, kao osvajači i organizatori ljudstva, koji su mu dali i svoje ime, pa etnički uglavnom iščeznuli — jedan socijalni proces, koji se toliko puta izvršio u istoriji. Obično su nastale države i narodi aktom osvajanja ljudske mase od strane tuđinaca.

Priložena karta antičkih i novih naroda Kavkazije nije načinjena sa svrhom, da prikaže sve narode te ih tačno postavi na svoja mesta, već zbog bolje orijentacije kod čitanja teksta ove studije. Podela kavka-

¹¹⁵ *Cerveti*, (u rukopisima još i: *Cervetis*, *Servitiis*) bila je srpska župa na desnoj obali Labe između Magdeburga i Lužice, u okolini današnjeg grada Zerbst, spomenuta i docnije u listinama nemačkog cara Otona I. (god. 949), Otona II. (god. 1003) kao *Ciervisti*, *Zerbisti*, *Kirvisti*. (Navedeno u delu: L. Niederle, *Slovenske starožitnosti*, Dil. III., Praha 1919., str. 69).

¹¹⁶ Uporedi kartu L. Niederle, „Približna sidla Slovanů v době narodni jednoty“, priloženu k strani 120 dela „*Slovenské starožitnosti*“, Dil I (původ a počátky národa slovenského, Praha 1902.

skih starosedelaca na glavne grupe uzeta je iz godine 1856 na osnovi karte Henri Lange-a¹¹⁷ iz razloga, što su tada još boravila mnoga, naročito čerkeska plemena u svojoj staroj postojbini, dok su se u drugoj polovini XIX stoleća mnoga ili iselila u tadašnju tursku carevinu ili su se pomakla putem unutrašnje migracije. Savladani od Rusa mnogi Kavkasci, naročito muslimanski Čerkesi, voleli su napustiti svoju više hiljada godina staru otadžbinu, nego pokoriti se novomu redu i živeti u novim prilikama. Antički su narodi pak unešeni u mapu prema našim rezultatima. Strele koje se nalaze kod imena plemena i narodâ, sa pravcem prema Donu, t.j. prema zapadu, znače, da se jedan deo dotičnog naroda već u antičko doba odselio u srednju Evropu. Rastanak se mogao desiti i severnije, naime u jednom delu Azijske Sarmatije. U tom slučaju jedan deo naroda uputio se prema zapadu u Evropsku Sarmatiju, a drugi deo se sklonio u područje kavkaskih planina.

Dr. NIKO N. ŽUPANIĆ,
Direktor Etnografskog Muzeja
Ljubljana.

Resumé

LES SERBES DU PLINE ET DU PTOLÉMÉE

Les représentants actuels de l'histoire et palethnologie slave sont de l'avis qui les porteurs du nom Serbe formaient une partie de la masse des Slaves qui passait de la patrie première vers le Sud, en Dacie et Pannonie et qui essayat au cinquième et sixième siècle à se frayer un passage vers la péninsule Balkanique. Plus tard les ancêtres des Slaves du Sud perçaient la ligne de défense des Byzantins au Danube et à la Save; ils s'établissaient définitivement, dans les deux premières dizaines d'années, entre la Mer Noire et l'Adriatique. Parmi cette masse des Slaves du Sud devait être aussi la famille des Serbes qui prit possession — d'après l'avis de Jagić et son école — des sources de la Tara et Piva. D'ici ils sourhrent et organisèrent les autres familles des Slaves du Sud dans les pays illyriques. Par cette voie d'une évolution intérieure a dû naître l'État serbe et son peuple; c'est ainsi que le nom Serbe a dû s'étendre sur toutes les familles établies dans le voisinage qui furent attirées dans l'ensemble de l'unité politique.

Il n'y a pas de preuves historiques pour cette hypothèse et c'est seulement au neuvième siècle que le nom serbe est mentionné

¹¹⁷ Karte der Kaukasus-Länder, bearbeitet u. gezeichnet von Henry Lange. (F. A. Brockhaus), Leipzig 1856.